

**Miljøhensyn i forhold til EF-traktatens art. 28, på
bakgrunn av Preussen Elektra-dommen**

Kandidatnr: 310

Veileder: Hans Christian Bugge

Leveringsfrist: 25.04.03

Til sammen 17 991 ord

19.05.2003

Innholdsfortegnelse

1	<u>INNLEDNING</u>	1
1.1	TEMA OG PROBLEMSTILLING	1
1.2	KORT PRESENTASJON AV PREUSSEN ELEKTRA-DOMMEN	1
1.3	PRESENTASJON AV INNHOLDET I AVHANDLINGEN	3
2	<u>RETTSKILDER</u>	4
3	<u>BAKGRUNNEN FOR RETTSUTVIKLINGEN PÅ MILJØOMRÅDET</u>	6
3.1	HISTORIKK	6
3.2	MEDLEMSLANDENES ADGANG TIL Å HA EGNE MILJØREGLER	7
3.3	LOVFESTEDE UNNTAK FRA BESTEMMELSEN OM FORBUD MOT KVANTITATIVE HANDELSRESTRIKSJONER I ART. 28	9
3.4	DOMSTOLENS UTFORMING AV ART. 28	10
3.4.1	CASSIS DE DIJON-DOMMEN	11
3.4.2	FLASKEPANT-DOMMEN	13
3.4.3	AHER-WAGGON-DOMMEN	15
3.4.4	KORT SAMMENLIGNING MED PREUSSEN ELEKTRA-DOMMEN	19
4	<u>ENERGI OG MILJØ I DEN EUROPEISKE UNION</u>	21
4.1	SPESIELT OM ENERGIPOLITIKKEN I TYSKLAND	23
4.2	FORNYBARE ENERGIKILDER I TYSKLAND	23
5	<u>ANALYSE AV PREUSSEN ELEKTRA – DOMMEN</u>	24
5.1	AVGRENSNING	24
5.2	DOMSTOLENS VURDERING AV KJØPFORPLIKTELSEN SOM UNNTAK FRA ART. 28	24
5.2.1	HENVISNING TIL TIDLIGERE RETTSPRAKSIS	24
5.2.2	VURDERING AV CAMPUS OIL-DOMMEN	25
5.2.3	VURDERING AV DU PONT DE NEMOURS ITALIANA-DOMMEN	28
5.2.4	HENSYNET BAK DEN UTVIDENDE TOLKNINGEN AV ART. 28	29

5.2.5	INTERNASJONALE KLIMAKONVENSJONER OG AVTALER SOM EU HAR INNGÅTT	30
5.2.6	DOMSTOLENS VEKTLEGGING AV EUS BESLUTNINGER OG RESOLUSJONER	32
5.2.6.1	Rådets resolusjon om fornybare energikilder	32
5.2.6.2	Rådets beslutning om vedtakelse av et flerårig program for å fremme fornybar energikilder i Fellesskapet	34
5.2.7	GRENSENE MELLOM ART. 28 OG ART. 30	36
5.2.8	INTEGRASJONSPRINSIPPET	38
5.2.9	ELEKTRISITET FRA FORNYBARE ENERGIKILDER I EN SÆRSTILLING?	41
5.3	FORSLAG TIL AVGJØRELSE FRA GENERALADVOKATEN	44
5.4	FAGMILJØETS KOMMENTARER TIL DOMMEN	48
<u>6</u>	<u>SENERE RETTSPRAKSIS</u>	<u>52</u>
6.1	DAIMLERCHRYSLER AG V. LAND BADEN-WÜRTTEMBERG	52
6.2	FORSLAG TIL AVGJØRELSE FRA GENERALADVOKATEN	55
6.2.1	KOMMISJONEN FOR DET EUROPEISKE FELLESSKAP MOT KONGERIKET DANMARK	56
<u>7</u>	<u>KONKLUSJON</u>	<u>58</u>
<u>8</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>61</u>

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Tema i avhandlingen er miljøpolitikken i EU, og hvilken betydning den har hatt for EF-domstolens (heretter ”Domstolen”) tolkning av bestemmelsen om kvantitative handelsrestriksjoner i art. 28 (tidl. art. 30) i Preussen Elektra-dommen fra 2001.¹

Problemstillingen i oppgaven blir i hvilken grad miljøhensynet i EU kan legge begrensninger på den frie handelen. Jeg skal konsentrere meg om hvilken adgang nasjonale myndigheter har til å gi bestemmelser og tilpasse egne beskyttende miljøverntiltak på nasjonalt nivå, i forhold til prinsippet om fri handel i art. 28.

Bestemmelsen i art. 28 er som følger:

”Kvantitative importrestriksjoner og alle tiltak med tilsvarende virkning skal være forbudt mellom medlemsstatene.”

Jeg velger å legge hovedvekten på en analyse av Preussen Elektra-dommen, fordi denne dommen representerer noe nytt i forhold til tidligere rettspraksis, og kan være et interessant skritt i utviklingen mot et mer integrert miljøhensyn i EU-retten.

1.2 Kort presentasjon av Preussen Elektra-dommen

I korte trekk går dommen ut på hvorvidt en ny tysk lov som kom i 1998, Stromeinspeisungsgesetz, er forenlig med EF-traktatens statsstøttebestemmelse i art. 87(1) og bestemmelsen i art. 28 om kvantitative handelsrestriksjoner. Loven pålegger de store kraftselskapene i Tyskland å kjøpe strøm fra fornybare energikilder,² fremstilt i deres eget forsyningsområde. Loven bestemmer i tillegg at strømmen skal kjøpes til en fastsatt minstepris, som er høyere enn selve markedsverdien av denne type

---

¹ Preussen Elektra AG v. Schleswig, sak C-379/98, avsagt 13.03.2001.

² Energi fremstilt fra fornybar kraft som vann, luft, vind, sollys etc.

elektrisitet. Målet med loven er å fremme salget av fornybar energi i Tyskland, for på sikt å redusere utslipp av klimafarlige gasser. Preussen Elektra er eiere av et elektrisk distribusjonsnettverk i Tyskland, og er ansvarlig for å tilføre energi til regionale elektrisitetsleverandører. Schleswig er en regional elektrisitetsleverandør, som kjøper nesten all elektrisiteten sin fra Preussen Elektra. Loven åpner for at når en leverandørs handel av elektrisitet fra fornybare energikilder har nådd 5%, vil leverandøren ha rett til å få tilbakebetalt fra distribusjonsnettverket, differansen mellom den fastsatte minsteprisen og markedsprisen på strøm. Schleswig fikk tilbakebetalt sine ekstraplatter fra Preussen Elektra, men sistnevnte var uenig i dette. De tok derfor saken til den tyske domstolen, og argumenterte for at summen de hadde betalt til Schleswig var en type statsstøtte og derfor i strid med EF-traktaten. Den tyske domstolen ba derfor EF-domstolen om en prejudisiell avgjørelse, om hvorvidt Stromeinspeisungsgesetz tillot en type statsstøtte som ville være i strid med EF-traktaten. I tillegg uttrykte den tyske domstolen bekymring for at et påbud om kjøp av energi fra fornybare energikilder produsert i Tyskland, kunne påvirke etterspørselen for denne type elektrisitet i andre medlemsstater, og derfor utgjøre en handelshindring. På bakgrunn av dette ville de ha en vurdering av hvorvidt Stromeinspeisungsgesetz kunne representere en handelshindring mellom medlemslandene, i strid med art. 28 i EF-traktaten.

Domstolen drøfter hovedsakelig to temaer i denne dommen, hvorav det ene er statsstøtte- begrepet i art. 87 (1) i EF-traktaten, og det andre er fortolkningen av art. 28. Domstolen konkluderer, til manges overraskelse, med at den tyske loven verken var i strid med statsstøtte reglen i art. 87 eller utgjorde en handelshindring som var i strid med art. 28.

Prinsippet om fri handel uten restriksjoner, er en av de mest grunnleggende bestemmelsene i EF-traktaten, og en av de viktigste forutsetningene for å kunne skape en Union som EU. Det er derfor sjelden Domstolen har gått i favør av et resultat med et diskriminerende aspekt som har kunnet legge begrensninger på denne bestemmelsen, der det ikke er gitt uttrykkelig tillatelse til det i EF-traktaten selv. Dommen viser hvordan miljøutfordringene i større og større grad gjør seg gjeldende, og hvordan Domstolen er med på å gjøre miljøpolitikken til et prinsipp på linje med andre grunnleggende prinsipper i EU-retten, som blant annet den frie handelen representerer. Mest interessant er imidlertid hvordan Domstolen viderefortolker tidligere rettspraksis,

og hvordan den bruker de forskjellige rettskildene til å komme fram til et resultat som til en viss grad kan være vanskelig å rettferdiggjøre. Resultatet av dommen må derfor først og fremst sees i sammenheng med utviklingen av miljøpolitikken i EU-retten.

1.3 Presentasjon av innholdet i avhandlingen

For å forstå dommen, er det nødvendig å presentere bakgrunnen for miljøpolitikken i EU, samt den tidligere tolkningen av art. 28 i EF-traktaten. I tillegg må det trekkes frem rettspraksis som har behandlet tilsvarende spørsmål som de som er tatt opp i Preussen Elektra-dommen.

Jeg vil begynne med en presentasjon av det historiske perspektivet i EU på miljørettens område. Deretter vil jeg behandle lovfestede og ulovfestede unntak fra art. 28, herunder et par dommer jeg har plukket ut, som uttaler prinsipper som Preussen Elektra-dommen bygger på. Jeg har også analysert en dom som behandler tilsvarende problemstilling som den Preussen Elektra-dommen legger til grunn. For å få en bedre forståelse av Preussen Elektra-dommen, vil jeg kort omtale energi og miljøpolitikken i EU. Det er også nødvendig å se nærmere på bakgrunnen for Stromeinspeisungsgesetz, som ble vedtatt av tyske myndigheter. Hovedvekten av oppgaven blir imidlertid lagt på selve analysen av Preussen Elektra-dommen. Til slutt presenteres en dom avsagt etter Preussen Elektra-dommen, som jeg har analysert, og som behandler samme tema og problemstilling. Jeg avslutter med en vurdering om, og eventuelt hvordan, Preussen Elektra-dommen har hatt innvirkning på senere rettspraksis og retningslinjer innen EU-retten.

2 Rettskilder

Preussen Elektra-dommen er behandlet av EF-domstolen, og derfor er det EU-rettens rettskildelære som må legges til grunn i avhandlingen. EF-traktaten har stor rettskildeværdi, og står derfor sentralt. I denne oppgaven er det først og fremst art. 28-30 vedrørende kvantitative handelsrestriksjoner, som vurderes. Jeg bemerker imidlertid at jeg vil bruke den nye nummereringen på artiklene, selv om dommer og argumenter kan være hentet fra kilder der den eldre nummereringen er brukt.

For å fremstille problemet i oppgaven, vil jeg bruke en del rettspraksis. Med utgangspunkt i EF-traktaten, har Domstolen i stor grad utviklet innholdet i de aktuelle bestemmelsene, og disse domsavgjørelsene vil derfor ha betydning for utformingen av oppgaven. Det finnes mange dommer som behandler grensene for kvantitative handelsrestriksjoner. Jeg har valgt å vektlegge et utvalg av dommer som etter min mening best gir uttrykk for rettstilstanden før avgjørelsen i Preussen Elektra-dommen. Etter Preussen Elektra-dommen er det sparsommelig med rettspraksis, derfor har jeg trukket frem det jeg har funnet av relevante avgjørelser og uttalelser.

En organisatorisk særegenhet ved Domstolen, er medvirkningen av en såkalt generaladvokat i forbindelse med saksbehandlingen. Generaladvokatene, hvorav i alt seks, bistår Domstolen uavhengig og upartisk ved å fremsette begrunnede forslag til avgjørelser av saker som legges frem for Domstolen. Formelt har generaladvokatens forslag til avgjørelse relativt liten vekt som rettskilde. Uttalelsene ligger imidlertid til grunn for Domstolens avgjørelse, og der dommerne har lagt disse til grunn i dommen, vil uttalelsene dermed få større vekt. Noen ganger velger Domstolen likevel å se bort fra uttalelser i forslaget, og da kan det være interessant å se hvor dommen avviker fra generaladvokatens uttalelser, og hvorfor. Dette er tilfellet i flere av dommene som presenteres i oppgaven, og derfor har jeg valgt å trekke frem noen forslag til avgjørelser. Det blir også referert til EUs sekundære lovgivning på miljøområdet, herunder Rådet og Europaparlamentets forordninger, direktiver og beslutninger, jf. art. 249 i EF-traktaten. Disse bestemmelsen binder både medlemsstatene og EUs institusjoner innad. Spesielt

forordninger og direktiver tillegges vanligvis stor vekt som rettskilder. I Preussen Elektra-dommen er det først og fremst frem Rådets resolusjon, beslutning og forslag, som tillegges stor vekt. Dette er en noe uvanlig bruk av disse rettskildene.

Rådet og Europaparlamentet har også bundet seg utad, ved å inngå internasjonale miljøvernavtaler med tredjestater. Flere av disse avtalene vil bli behandlet i avhandlingen, og blir tillagt stor vekt i dommene jeg presenterer.

Ved siden av disse rettskildene, er problemstillingen i avhandlingen behandlet en del i litteraturen. Ettersom miljøvern er et relativt ”nytt” tema i Fellesskapsretten, er mye av den juridiske teorien jeg har brukt, av nyere dato.

3 Bakgrunnen for rettsutviklingen på miljøområdet

3.1 Historikk

I teorien er det skrevet litt om historien bak miljørettens utvikling. Pagh³ legger til grunn at det neppe var miljøproblemene som først og fremst opptok EF-traktatens fedre da de underskrev Roma-traktaten den 25. mars 1957, og dermed la grunnen til Det Europeiske Økonomiske Samarbeid. Det ble imidlertid likevel gjennomført enkelte regelsett i EF, som i dag kan anses som miljøregler. Et eksempel er direktiv 67/548 fra 1967, om klassifisering, emballering og etikettering av farlige stoffer, som senere har gjennomgått store endringer. To andre direktiver fra 1973 angikk vaskemidlers biologiske nedbrytbarhet, samt regler om klassifisering og merking av organiske oppløsningsmidler. Hensikten med disse regelsettene var ikke bare å fremme miljøet, men først og fremst å fjerne tekniske handelshindringer- og dermed tilrettelegge for den frie handelen.

I 1971 påpekte Kommisjonen at det var nødvendig å ta fatt på miljøproblemene, og dette ble fulgt opp på et toppmøte mellom regjeringssjefer i oktober 1972. Der ble det understreket at økonomisk vekst ikke var et mål i seg selv, men at man også skulle jobbe for forbedring av menneskers livskvalitet. Som et ledd i dette var det nødvendig å beskytte miljøet, og det ble det formelle grunnlag for Kommisjonens utarbeidelse av det første miljøhandlingsprogram i EF. I 1973, ble det som en fortsettelse av det første miljøhandlingsprogrammet, understreket at miljøbeskyttelse var et selvstendig mål for EF. Dette fordi gjennomføring av EF-traktatens mål om harmonisk vekst var *”utenkelig uten en effektiv bekjempelse av forurensning og en forbedring av livskvaliteten og miljøbeskyttelsen.”*

Miljøretten i EU er etablert i form av en rekke spesielle regler, og den miljølovgivning EU innledet i 1975, ble i de neste årene utbygget og supplert av stadig mer presise regler. Frem til slutten av 1980-årene var det kun ført enkelte saker om

---

³ Pagh, Peter: EU miljøret, 1996 s. 36-42.

gjennomføringen og håndhevelsen av EUs miljøkrav. I slutten av 1980-årene og begynnelsen av 1990-årene var saksmengden betraktelig større, og Domstolen avgjorde mange saker der det fremgikk at EUs miljøkrav er rettslig bindende og i flere tilfeller også kan påberopes av borgerne.⁴ En rekke av disse sakene ble ført mot Tyskland, som er blant de medlemsstater som har vært tilhenger av en utbygging av EUs miljøkrav. Pagh legger til grunn at tendensene i EUs 5. miljøhandlingsprogram,⁵ var preget av to delvis motstridende hovedtendenser.⁶ Den ene tendensen gikk i retning av økt integrasjon av miljøhensyn i andre deler av politikken.⁷ Den andre tendensen gikk i motsatt retning og kan betegnes som en re-nasjonalisering av miljøretten, hvor medlemsstatene fikk større valgfrihet. Denne tendensen kan forklares med at medlemsstatenes regjeringer ikke har vært enige i den strenge fortolkningen Domstolen har anlagt i forhold til etterlevelsen av EUs miljøkrav. I tillegg kan den forklares med at medlemslandene befinner seg på forskjellig nivå.

3.2 Medlemslandenes adgang til å ha egne miljøregler

Jans⁸ legger til grunn at der grensene skal trekkes for hvilke rettigheter medlemsstatene har til å innføre egne beskyttende tiltak på nasjonalt nivå, må det undersøkes hvorvidt området allerede er omfattet av Fellesskapets lovgivning. Det må også klargjøres i hvilken grad innholdet i lovgivningen gir rom for unntak, derogasjoner etc. For å avgjøre den nasjonale handlefriheten, er det derfor viktig å skille mellom det harmoniserte området i EU-retten og det området som ikke er harmonisert.

På de saksområdene hvor det ikke er gitt fellesskapsrettslige regler befinner vi oss utenfor det harmoniserte området. Da er det opp til hver medlemsstat å utvikle egne regler på området. Fordi medlemsstatenes tiltak ikke bygger på EUs sekundære lovgivning, kan Domstolen utvise større skjønn i vurderingene sine. Selv om store

---

⁴ Se Kommisjonen v. Tyskland, sak 58/89 om kvalitetskrav til overflatevann, Kommisjonen v. Tyskland, sak 361/88 om luftkvalitet med hensyn til svoveldioksid.

⁵ Fra 1992, trekker opp sentrale strategier for den europeiske miljøpolitikk.

⁶ Pagh, s. 41-43.

⁷ Forslag til direktiv om integrert forurensningsforebyggelse og bekjempelse omfatter således både forurensning av luft, vann og jord.

⁸ Jans, Jan H: European Environmental law, 2000, s. 223.

del av Fellesskapets miljøpolitikk er lovregulert, er det fortsatt en stor del av miljøvernlovgivningen som ikke er harmonisert. Dette er tilfellet i Preussen Elektra-dommen, fordi det ennå ikke er etablert et fullt integrert regelverk på EU-nivå som omhandler fornybare energikilder.

Det finnes også grader av harmonisering som er avgjørende for hvilke nasjonale regler som kan vedtas. Handlefriheten vil først og fremst være avhengig av om det foreligger en forordning eller et direktiv på området som skal lovreguleres. Det vil her ha betydning om vedkommende direktiv åpner for at medlemslandene kan gi andre og da først og fremst strengere, regler enn det som følger av den EU-rettslige lovgivningen. Dette vil ha sammenheng med hva slags type regler det dreier seg om. I tillegg har det betydning hvilken traktatbestemmelse direktivet er hjemlet i.

For noen direktiver vil det være snakk om en ”totalharmonisering”, dvs. at medlemslandene ikke har frihet til å gi andre regler. For direktiver gitt med hjemmel i EF-traktatens art. 95, dreier det seg som regel om en slik type harmonisering. Denne bestemmelsen er den alminnelige hjemmel for harmoniseringstiltak for å gjennomføre det indre marked. Hjemmelen brukes for regler der hovedformålet er å lette det frie varebytte. Det er imidlertid foretatt endringer i denne bestemmelsen som åpner for at medlemsstatene likevel kan, etter nærmere betingelse, beholde og vedta strengere regler enn de som vedtas etter art. 95.

Er direktivet gitt med hjemmel i miljøavsnittet, dvs. art. 174-176, vil det dreie seg om en ”minimumsharmonisering”.⁹ Dette fremgår av art. 176: *”Vernetiltak vedtatt i henhold til art. 175 er ikke til hinder for at den enkelte medlemsstat opprettholder eller innfører tiltak som gir bedre vern.”* Det betyr at medlemslandene kan vedta strengere regler enn det direktivet legger til grunn, men disse reglene må likevel være forenlig med resten av bestemmelsene i EF-traktaten. Da er man tilbake til de prinsippene som gjelder for landenes handlefrihet utenfor det harmoniserte området.

---

⁹ Ulfstein, Geir, Bugge, Hans Christian, Fauchald, Ole Kristian, Sand, Inger Johanne: Folkerettslige rammer for norsk miljøpolitikk, 2000, s. 31.

Fellesskapets institusjoner er imidlertid også bundet av de samme reglene som medlemsstatene må forholde seg til i utformingen av lovverket.¹⁰ Det betyr at Rådet, som vedtar de viktigste rettslige avgjørelsene i EU, ikke har muligheten til å tilføye tiltak til lovgivningen som ikke er i samsvar med art. 28-30 i EF-traktaten. Men Institusjonene¹¹ har likevel en større grad av makt i forbindelse med lovgivningen enn det medlemsstatene har. I de tilfeller der Fellesskapets sekundære lovgivning ikke samsvarer med EF-traktaten, må den så langt som mulig tolkes i lys av traktatens regler.¹²

3.3 Lovfestede unntak fra bestemmelsen om forbud mot kvantitative handelsrestriksjoner i art. 28

De lovfestede unntakene fra art. 28 (tidl. art. 30), følger av art. 30 (tidl. art. 36). Denne bestemmelsen lyder som følger:

”Bestemmelsene i artikkel 28 og 29 skal ikke være til hinder for forbud eller restriksjoner på import, eksport eller transitt som er begrunnet ut fra hensynet til offentlig moral, orden og sikkerhet, vernet om menneskers og dyrs liv og helse, plantelivet, nasjonale skatter av kunstnerisk, historisk eller arkeologisk verdi, eller det industrielle eller kommersielle rettsvern. Slike forbud eller restriksjoner må dog ikke kunne brukes til vilkårlig forskjellsbehandling eller være en skjult hindring på handelen mellom medlemsstatene.”

I utgangspunktet er det bare disse unntakene som kan gi medlemsstatene adgang til å opprettholde eller gi direkte diskriminerende bestemmelser som begrenser import, eksport eller transithandel, og som ellers ville vært i strid med art. 28. Art. 28 er igjen et utslag av art. 12, som er EF-traktatens hovedbestemmelsen vedrørende diskrimineringsforbud:

---

¹⁰ Se Inter-Huiles saken, sak 172/821983.

¹¹ Rådet for den Europeiske Union, Europa-Kommisjonen, Europa-Parlamentet og EF-domstolen.

¹² Kommisjonen v. Italia sak C-128/89, 1990.

”Enhver forskjellsbehandling på grunnlag av nasjonalitet skal være forbudt på virkeområdet for denne traktat, med mindre annet følger av de særbestemmelser den selv gir.”

Bestemmelsen i art. 30 lister opp hensynene som rettferdiggjør uttrykkelig diskriminering i nasjonale bestemmelser: *”Vernet om menneskers og dyrs liv og helse, plantelivet, nasjonale skatter av kunstnerisk, historisk eller arkeologisk verdi... m.v.”* Slike restriksjoner må imidlertid *”ikke kunne brukes til vilkårlig forskjellsbehandling eller være en skjult begrensning av samhandelen mellom medlemslandene.”*

Art. 30 er tolket dit hen at miljøvern generelt ikke dekkes av bestemmelsen, til tross for formuleringen om beskyttelse av menneskers, dyrs og planter liv og helse. Riktignok er det noen felt innenfor miljøvern som omfattes, men disse grensene skal jeg behandle mer inngående i kap. 5.2.7.

3.4 Domstolens utforming av art. 28

I Jans fremstilling,¹³ blir art. 28 beskrevet på bakgrunn av tidligere rettspraksis og hvordan bestemmelsen er tolket der. Han tar utgangspunkt i Dassonville-saken fra 1974¹⁴ og Domstolens meget vide tolkning av begrepet *”tiltak med tilsvarende virkning”*. Her var spørsmålet hvorvidt en nasjonal bestemmelse – som forbyr importen av en vare dersom det ikke følger med en offisiell attest på varen fra eksportlandets regjering vedrørende retten til det opprinnelige produktet – skal betraktes som en kvantitativ restriksjon i den betydningen som er forutsatt i art. 28. Retten fastslo her at *”tiltak med tilsvarende virkning”* omfatter enhver nasjonal foranstaltning som *”direkte eller indirekte, aktuelt eller potensielt hindrer samhandelen mellom medlemsstatene”*.

En stor del av nasjonale miljøverntiltak er i prinsippet dekket av definisjonen gitt i Dassonville-saken. Et forbud mot bestemte produkter, vil blant annet innebære en teknisk handelshindring som omfattes av art. 28. En følge av dommen blir derfor at området for forbudet mot tekniske handelshindringer i art. 28, er ganske omfattende.

---

¹³ Jans, s. 234-235.

¹⁴ Procureur du Roi v. Benoit et Gustave Dassonville, Sak 8/74, 1974.

3.4.1 Cassis de Dijon-dommen¹⁵

I Cassis de Dijon-dommen (Heretter Cassis-dommen), uttalte Domstolen seg nærmere om grensene i art. 28. Dommen har blitt en viktig tolkningsfaktor for senere avsagte dommer på samme området. Saksforholdet gikk ut på at tyske myndigheter hadde fastsatt en nedre grense på alkoholprosenten på bestemte likører og andre alkoholholdige drikkevarer. Det medførte at importen av et parti med "Cassis de Dijon" fra Frankrike ble nektet omsetning i Tyskland, fordi det inneholdt en for lav alkoholprosent. Tyske myndigheter begrunnet sitt standpunkt med hensynet til beskyttelse av den offentlige helsen. Det ble imidlertid avvist av Domstolen. Den kom frem til at forbudet i bestemmelsen i art. 28 også omfatter fastsettelse av et minsteinnhold av alkohol i alkoholholdige drikkevarer i en medlemsstats lovgivning, når det dreier seg om innførsel av alkohol, som er lovlig fremstilt og omsatt i en annen medlemsstat.

Domstolen anerkjente ikke den tyske alkohollovgivningen fordi den la til grunn at forbrukeren på markedet uansett ble tilbudt et stort utvalg av forskjellige produkter med lite eller moderat alkoholinnhold. Alkoholloven ble derfor ikke ansett for å ha særlig effekt på den offentlige helsen. Domstolen ønsket likevel å finne en løsning på hvordan man skulle begrunne lovligheten av nasjonale tiltak, som på den ene siden synes legitime, men på den andre siden blir fanget av forbudet mot direkte, indirekte, aktuelle og potensielle handelshindringer. Domstolen løste derfor dette i Cassis-dommen ved å akseptere:

*"hindringer i samhandelen innen for Fellesskapet, som beror på forskjeller i de nasjonale lovgivninger vedrørende omsetning av de gjeldende produkter, i det omfang disse bestemmelsene er tvingende nødvendige av hensyn til en effektiv skattekontroll, beskyttelse av den offentlige helse, god handelsskikk og forbrukerbeskyttelse."*¹⁶

---

¹⁵ Rewe-Zentral v. Bundesmonopolverwaltung für Branntwein, (kalt Cassis-dommen), sak 120/78, 1978.

¹⁶ Min oversettelse fra dansk.

Domstolen anerkjente dermed andre hensyn enn de som er listet opp i art. 30 som begrunnelse for å akseptere tekniske handelsrestriksjoner, og dette ble tolket inn i bestemmelsen i art. 28.¹⁷

To prinsipper kan utledes av denne dommen. Det ene prinsippet som er lagt til grunn i senere avgjørelser, er at dersom et produkt er lovlig markedsført i et land, vil det samme produktet være lovlig å markedsføre i resten av medlemsstatene innen EU. Det andre prinsippet som kan utledes av dommen, er at medlemsstatene kan av særlige beskyttelsesverdige grunner, som ikke er nevnt i art. 30, gjennomføre tiltak som påvirker handelen innen Fellesskapet. Disse ”tvingende samfunnshensynene”, som senere har blitt referert til som ”the rule of reason”, må imidlertid være i overensstemmelse med proporsjonalitetsprinsippet.

Proporsjonalitetsprinsippet er utviklet i Domstolens praksis, men er nå traktatfestet i art. 5 (3) i EF-traktaten. Unionen skal ikke handle i større omfang enn det som er nødvendig for å nå EF-traktatens mål. Dersom det er mulig å velge mellom flere egnede tiltak, skal det minst tyngende av disse foretrekkes. Proporsjonalitetsprinsippet må imidlertid også tas i betraktning på det nasjonale plan, der de aktuelle rettsområdene ikke er harmonisert. Da er det opp til nasjonale myndigheter å gi lover og bestemmelser, men disse må være proporsjonale med rammebestemmelsene i EF-traktaten. Byrdene må heller ikke være uforholdsmessige i forhold til det tilsiktete mål. Antas formålet med den nasjonale forholdsregelen å være lovlig, skal det tas det stilling til om dette kunne vært realisert ved hjelp av mindre inngripende tiltak. Prinsippet må oppfattes som en vidt utbredt alminnelig rettsgrunnsetning.

Ikke-diskrimineringsprinsippet ble ytterligere presisert i Cassis-dommen. Før Cassis-saken gjorde ikke Domstolen forskjell på direkte og indirekte diskriminering. På bakgrunn av Dassonville-dommen, vurderte Domstolen først og fremst effekten av en handelsrestriksjon innen Fellesskapet, og ikke så mye selve handelshindringen. I Dassonville-saken ble det derfor lagt til grunn at også indirekte diskriminering var

---

¹⁷ Pagh, s. 174-176.

forbudt etter art. 28.¹⁸ Uttalelsen i Cassis-dommen, gjorde det klart at nasjonal lovgivning som ikke direkte gjør forskjell på nasjonale og importerte varer, og som er begrunnet i et ”tvingende samfunnshensyn”, likevel kan innføres. Et slikt nasjonalt tiltak medfører imidlertid alltid en handelshindring, ofte til fordel for den medlemsstaten som har innført tiltaket, men det er en så avledet følge at Domstolen likevel har godtatt den.

Cassis-dommen utdyper imidlertid ikke hva som ligger i ”tvingende samfunnshensyn”, men påpeker at oppregningen i dommen ikke er uttømmende. Det la grunnlaget for en presisering i den danske ”Flaskepant-dommen” som kom en del år senere. Der ble miljøhensyn for første gang tolket inn i begrepet ”tvingende samfunnshensyn”. Cassis-dommen ble riktignok avsagt før miljøspørsmålet for alvor kom på banen, men har i ettertid hatt mye å si for utviklingen av miljøvernbestemmelsene.

3.4.2 Flaskepant-dommen¹⁹

I Flaskepant-dommen fra 1988, tilføyde Domstolen miljøhensyn til listen av ulovfestede unntak fra art. 28. Danmark hadde opprettet et obligatorisk retursystem for emballasje til øl og leskedrikker. Systemet innebar at produsenter av disse leskedrikkene bare kunne markedsføre produktene i gjenvinnbare emballasjer, og dette ble godkjent av Domstolen. Tiltaket ble betraktet som nødvendig for å oppnå de mål Fellesskapet har satt seg for å beskytte miljøet. Begrensningene for en fri varebevegelse som følger av en slik nasjonal bestemmelse ble derfor ikke betraktet som for vidtgående. Det danske kravet om forhåndsgodkjennelse av den importerte emballasjen ble imidlertid ikke godkjent. Dette tiltaket ble ikke ansett å stå i rimelig forhold til det ønskede mål. Den viktigste uttalelsen i dommen vedrørende min problemstilling i oppgaven, er imidlertid Domstolens presisering av miljøhensyn som ”tvingende samfunnshensyn”.

I avgjørelsen tar Domstolen utgangspunkt i Cassis-dommen, og bygger dermed videre på en allerede fast rettspraksis. Ved å presisere den innskrenkede tolkningen av art. 28,

---

¹⁸ Chad Eggernan, EC Law Seminar 2 Assignment, 2000, s. 4. <http://www3.sk.sympatico.ca/eggerp/chad>, EC law seminar 2.doc.

¹⁹ Kommisjonen mot Danmark Sak 302/86, 1988 (kalt Flaskepant-dommen).

synes det som om dommerne ønsker å trekke opp grenser for hvor stor rekkevidde avgjørelsen får. Krämer understreker proporsjonalitetsprinsippet som Domstolen vektlegger i dommen.²⁰ Domstolen aksepterte beskyttelse av miljøet, men la vekt på at medlemsstatene kun kan ta i bruk foranstaltninger som Fellesskapet anser fornuftig, og ikke et hvert tiltak statene selv anser som hensiktsmessig. Dommen er derfor interessant ettersom det er den eneste gangen Domstolen har uttalt seg om hvilken grad av beskyttelse medlemsstatene kan legge til grunn. Det er et viktig poeng for dommerne i Preussen Elektra-dommen. Domstolen må på bakgrunn av Flaskepant-dommen, bevise at Stromeinspeisungsgesetz står i forhold til målet om reduksjon av farlige klimagasser.

Til tross for at Domstolen eksplisitt legger til grunn et utvidet miljøhensynet i Flaskepant-dommen, er det imidlertid likevel rom for tolkninger av Domstolens uttalelser. I Flaskepant-dommen tolker Domstolen ”tvingende samfunnshensyn” på bakgrunn av ”ADBHU-dommen fra 1985.”²¹ Saken dreide seg om forbud mot avbrenning av oljeavfall, som retten fant var i overensstemmelse med direktiv 75/439.²² I dommen understreker EF-domstolen:

”at de ved direktivets fastsatte foranstaltninger ikke må hindre samhandelen innenfor Fellesskapet, men hvor de kan ha en restriktiv virkning på den frie ervervsutøvelsen og den fri konkurranse, må de ikke være av diskriminerende art og må kun innebære absolutt uunngåelige restriksjoner, som er begrunnet i det allmenne hensyn, som miljøbeskyttelse utgjør.”

Her blir beskyttelse av miljøet rettferdiggjort som begrensning på den frie varebevegelse, fordi det blir ansett som et av Fellesskapets grunnleggende mål, jf. premiss 13 i dommen: *”Direktivet utgjør nemlig et ledd i miljøbeskyttelsen, som er et av Fellesskapets grunnleggende mål.”* Det er imidlertid viktig å få frem skille mellom denne dommen og Flaskepant-dommen. ADBHU-saken trekker først og fremst miljøhensyn frem som et av målene for Fellesskapet, mens Flaskepant-dommen i større

---

²⁰ Krämer, Ludwig: Focus on European Environmental Law, 1997, s. 52.

²¹ Procureur de la République v. Association de défense des brûleurs d’huile usagées (ADBHU-dommen), sak 240/83, 1985.

²² Rådskdirektiv 75/439/EØF 16.06.75 om håndtering av spillolje.

grad omhandler selve art. 28. På bakgrunn av denne uttalelsen i ADBHU-dommen kan Domstolen derfor legge til grunn i Flaskepant-dommen, at miljøhensyn kan være et ”tvingende samfunnshensyn” som kan begrense anvendelsen av EF-traktatens art. 28.

Diskrimineringsbegrepet i forbindelse med handelshindringer må imidlertid klargjøres, og det er skillet mellom direkte og indirekte diskriminering som er mest interessant.

Det er en gråsoner mellom de direkte diskriminerende tiltakene som uttrykkelig gjør forskjell på nasjonaliteter, og de indirekte diskriminerende tiltakene som er godtatt på bakgrunn av ”tvingende samfunnshensyn”. Her befinner alle de nasjonale bestemmelsene seg, som ikke uttrykkelig sier at man skal forskjellsbehandle på bakgrunn av nasjonalitet, men som i realiteten klart medfører en slik forskjell. I følge Scott,²³ vil de tilfellene der medlemsstatenes hensikt er å behandle forskjellig på bakgrunn av nasjonaliteter, til tross for at det ikke sies uttrykkelig, dreie seg om en direkte skjult diskriminering, som ikke kan godtas. Det er imidlertid vanskelig å påvise medlemsstatenes intensjoner i forbindelse med slike bestemmelser. Preussen Elektra-dommen er derfor interessant, fordi den befinner seg nettopp i dette grenseområdet.

3.4.3 Aher-Waggon-dommen²⁴

Aher-Waggon-dommen omhandler en tvist mellom flyselskapet Aher-Waggon og Luftfahrt-Bundesamt (Luftfartsdirektoratet i Forbundsrepublikken Tyskland). Konflikten oppstod på grunn av det tyske Luftfartsdirektoratets avslag på å gi Aher-Waggon flytillatelse for et propell-drevet fly, som tidligere var registrert i Danmark. Avslaget ble begrunnet med at flyets støynivå oversteg det støynivået som var tillatt i Tyskland. Den tyske loven om godkjenning av luftfartøy, bygget på et direktiv vedtatt av Rådet om begrensning av støy fra subsoniske luftfartøy.²⁵ Direktivet omhandler fastsettelsen av støygrenser, og den relevante bestemmelsen som er oppe til diskusjon, er art. 3 (1):

---

²³ Scott, Joanne: EC Environmental Law, 1998, s. 74.

²⁴ Aher-Waggon v. Tyskland, sak C-389/96, 1998.

²⁵ Direktiv 80/51/EØF av 20.12.79, senere endret v. Rådets direktiv 83/206/EØF, 21.04.83.

”Hver medlemsstat har omsorgen for at sivile propelldrevede fly med en maksimumsmasse ved start i henhold til luftdyktighetsbeviset på høyst 5 700 kg og sivile subsoniske jetfly, som ikke hører innunder en av kategoriene i bind 1, bilag 16/5, og som benytter flyplasser beliggende i en medlemsstat, skal oppfylle de godkjente krav som minst svarer til normene i del 1, kapittel 2 eller 6, i bind 1 bilag 16/5, når de registreres første gang på medlemsstatens område.”²⁶

Tyske myndigheter tolket direktivet dit hen at fly som hadde oppnådd tysk tillatelse før direktivet ble gjennomført, fortsatt skulle være registrert til tross for at de oversteg det fastsatte støynivået. Aher-Waggon skulle imidlertid registreres i Tyskland for første gang, og falt derfor ikke inn under dette unntaket.

Luftfartsdirektoratet i Tyskland ba derfor om en prejudisiell avgjørelse fra Domstolen. Det første spørsmålet var hvorvidt den tyske bestemmelsen som fastsatte et strengere støyforbud enn angitt i EU-direktivet, var i strid med direktivet selv. De ville også undersøke hvorvidt den tyske støynormen, som kun fikk virkning for fly registrert i en annen medlemsstat og ikke for fly som allerede var godkjent av det tyske luftfartsverket før direktivet ble innført, var i overensstemmelse med art. 28.

Domstolen vurderte derfor først hvorvidt den manglende godkjennelsen fra Tyskland vedrørende registreringen av Aher-Waggon flyet, var i overensstemmelse med direktivet. Ettersom direktivet kun legger til grunn en minstestandard, jf. art. 3 (1) *”(…) som minst svarer til normene i del 1”*, kom Domstolen imidlertid til at Tyskland kunne fastsette strengere tiltak. Denne drøftelsen ble derfor begrenset til et par linjer i premiss 15 i dommen.

Hoveddelen av dommen er en vurdering av hvorvidt det tyske tiltaket har tilsidesatt andre bestemmelser i EF-traktaten, som art. 28, og det er denne argumentasjonen som er interessant i forhold til min problemstilling.

Domstolen tar utgangspunkt i Dassonville-formularen og legger tidlig til grunn at den tyske bestemmelsen som hindrer fly som i utgangspunktet oppfyller EU-reglene, men

---

²⁶ Min oversettelse fra dansk.

likevel ikke blir godkjent i Tyskland, er et tiltak med tilsvarende virkning som en kvantitativ handelsrestriksjon. Det legges riktignok vekt på at direktivet har hjemmel i EF-traktatens art. 80 (tidl. art. 84), som gir Rådet myndighet til å fastsette passende bestemmelser for luftfarten.²⁷ Det blir imidlertid samtidig understreket at denne bestemmelsen etter Domstolens faste praksis²⁸ ikke kan tolkes slik at luftfarten er unntatt fra EF-traktatens alminnelige regler.

På bakgrunn av dette blir Domstolens videre drøftelse hvorvidt Tyskland likevel kan innføre en bestemmelse som i utgangspunktet kan være en begrensning på det frie marked. Enten må dette følge av direktivet selv, eller så må det anvendes eventuelle unntak fra hovedregelen i art. 28. Tyskland hadde blant annet påberopt seg et generelt hensyn som bygger på beskyttelsen av den offentlige helsen og miljøet. Bakgrunnen for dette var Tysklands befolkningstetthet og hvilken skade for mye støy kan medføre for innbyggerne.

Det interessante med denne vurderingen, er hvordan Domstolen trekker frem hensynet til den offentlige helse og miljø, uten å gi indikasjoner på hvilket resonnement den bruker. På bakgrunn av rettspraksis, er det likevel klart at Domstolen her ikke følger sine tidligere uttalelser. Den klargjør ikke hvorvidt den bygger på Cassis-doktrinen ”the rule of reason”, eller legger til grunn en utvidet tolkning av unntakene i art. 30.

På den ene siden har riktignok Cassis-prinsippet gjennom Flaskepant-dommen blitt utvidet til også å gjelde miljøhensyn. Det må imidlertid diskuteres hvorvidt bestemmelse i Aher-Waggon-dommen er direkte diskriminerende, fordi den skiller mellom flytillatelser gitt av tyske myndigheter og tillatelser gitt av andre medlemsstater. Dette tok Domstolen klart avstand fra i Flaskepant-saken. Krämer legger i sin analyse²⁹ vekt på en annen forskjell som også må tas i betraktning. Domstolen har i Cassis-dommen begrenset anvendelsesområdet til Cassis-doktrinen til å gjelde utenfor det harmoniserte området. Dvs. der det kun er EF-traktatens artikler som er bestemmende

---

²⁷ Se premiss 16.

²⁸ Kommisjonen v. Frankrike, sak 167/73, 1974.

²⁹ Krämer: Casebook on EU environmental law, 2002, s. 279.

for adgangen til å gi egne regler. I denne saken ligger direktiv 83/206³⁰ til grunn for avgjørelsen, og man befinner seg da på det harmoniserte området av EU-retten. Det betyr at man må ta utgangspunkt i den artikkelen som direktivet er gitt med hjemmel i, og de bestemmelsene direktivet selv uttrykkelig legger til grunn.

Direktivet uttrykker imidlertid kun et minstekrav, og dersom medlemsstatene velger å fastsette strengere krav enn det som er lagt til grunn der, er det EF-traktaten selv som bestemmer adgangen til å gi egne regler. Det kan derfor diskuteres om man likevel befinner seg utenfor det harmoniserte området. Krämer mener imidlertid det er tvilsomt om det er det samme som å si at det ikke forligger noen EU- rettslig lovgivning i det hele tatt. Det er nok også en av grunnene til at dommerne verken har henvist til Flaskepant- eller Cassis-prinsippet i dommen.

Domstolen nevner likevel et eventuelt unntak for den tyske loven, som bunner i hensynet til ”offentlig helse og miljø”. Det kan synes som om Domstolen sikter til de lovfestede unntakene i art. 30, men det blir ikke lett å rettferdiggjøre et slikt unntak under denne bestemmelsen. Krämer har i sin analyse³¹ påpekt det faktum at Domstolen gjentatte ganger har uttalt at art. 30 er en derogasjon fra art. 28 og av den grunn må tolkes restriktivt. Dette innebærer at alle unntak som ikke eksplisitt kommer til uttrykk i denne bestemmelsen, vil falle utenfor anvendelsesområdet for art. 30. Bestemmelsen nevner verken ”offentlig helse” eller ”miljø” som grunner for å rettferdiggjøre en handelsrestriksjon.

Generaladvokaten³² oppfordrer Domstolen i sitt forslag til avgjørelse, å ta stilling til noen problemområder. Han ber den vurdere hvorvidt den tyske bestemmelsen er proporsjonal med målet, i tillegg til å drøfte om tiltaket kan være diskriminerende i forhold til de andre medlemsstatene.

---

³⁰ Direktiv 80/51/EØF1979, endret ved direktiv 83/206/EØF, 1983, om begrensning av støy fra subsoniske luftfartøy.

³¹ Krämer, 2002, s. 279.

³² Forslag til avgjørelse av generaladvokat Cosmas, 15. jan. 1998.

Domstolen bruker imidlertid liten plass på å vurdere tiltakets proporsjonalitet. Den legger kun til grunn at begrensning av et flys støyemisjoner er det mest effektive og hensiktsmessige middel til å bekjempe støyforurensning fra fly. Alternativet ville vært dyre investeringer ved installasjoner i nærheten av flyplassene.³³ Når man i tillegg tar i betraktning hvilken plass miljøvern har fått i EU-retten i de senere år, virker det som om Domstolen tar utgangspunkt i en videre ramme for hvilke tiltak som kan anses som proporsjonale.

Diskrimineringsproblemet blir heller ikke vurdert særlig inngående i dommen. Det legges kun til grunn at bestemmelsen gjelder for ethvert nytt eller brukt fly, uansett dettes opprinnelse. Domstolen anser derfor ikke bestemmelsen som diskriminerende. Generaladvokaten påpeker i sin uttalelse at forskjellen mellom uregistrerte fly utenfor og innenfor Tyskland var nøye vurdert i direktivet. Det kommer frem gjennom ordvalget, fordi anvendelsen av art. 3 (1) begrenses til å gjelde kun den første registreringen i en medlemsstat. Etter min mening er imidlertid ikke diskrimineringsproblematikken like opplagt. Formelt skilles det ikke mellom nasjonaliteter, men reelt er det stort sett tyske fly som blir fritatt for direktivets bestemmelse. Det kan tyde på at det ligger til grunn en skjult diskriminering, som Domstolen vanligvis ikke ville godtatt som et unntak fra art. 28. Uansett vil den indirekte diskrimineringen ligge i gråsonen for hva Domstolen tidligere har godtatt, og igjen ser man derfor hvilken tyngde miljøvern hensynet blir tillagt i en konflikt med bestemmelsene om forbud mot handelsrestriksjoner.

Bakgrunnen for forskjellsbehandlingen av registrering av fly, var at direktivet ble vurdert som så viktig at man ikke ville vente på at alle medlemsstatene hadde redusert støyforurensningen før direktivet kunne innføres. Domstolens konklusjon ble derfor at den tyske bestemmelsen var i overensstemmelse med både direktivet og EF-traktaten, fordi det ble begrunnet ut fra et miljøhensyn.

3.4.4 Kort sammenligning med Preussen Elektra-dommen

Aher-Waggon-dommen kan på mange måter anses som en fortsettelse på den utviklingen vi har hatt gjennom Cassis- og Flaskepant- dommene, og en begynnelse på

---

³³ Se forslaget, pkt. 21.

den videre utviklingen vi ser med avgjørelsen i Preussen Elektra-dommen. I Aher-Waggon-dommen ser vi at miljøvern har fått enda større gjennomslagskraft på bekostning av den frie handelen enn tidligere, men i motsetning til Preussen Elektra-dommen blir dette hjemlet i et direktiv. Derfor er det lettere å rettferdiggjøre utfallet her enn det er i Preussen Elektra-dommen. Fellesnevneren er imidlertid Domstolens vektlegging av begreper innen miljøretten som faller utenfor de tradisjonelle unntakene. Samtidig ser man Domstolens uvilje mot å oppklare disse grensene, og lar derfor rettsområdet forbli gråsoner som det er vanskelig å videreføre til senere rettspraksis. Dette er noe begge dommene har blitt kritisert for. Felles for dommene er også typen forurensning det dreier seg om. Farlige klimagasser og støy er riktignok to forskjellige forurensningstyper, men likheten er at miljøskaden oppstår på lang sikt. Begge dommene viser derfor hvordan EU gradvis anser forebyggende tiltak som like viktige som de akutte helse- og miljøskadene.

4 Energi og miljø i den europeiske union³⁴

For lettere å kunne følge resultatet i Preussen Elektra-dommen, er det viktig å forstå hvilken betydning energispørsmålet har hatt på miljøpolitikken i Unionen. Energi er av sentral betydning både for sosial og økonomisk velferd. Produksjon og forbruk av energi utgjør imidlertid en betydelig belastning på miljøet. Blant annet ved å bidra til klimaendringer, forårsake skade på naturlige økosystemer, tære på bygningsmiljøer og ha negativ innvirkning på menneskers helse.

EUs energipolitikk gjenspeiler disse vidtftavnende problemområdene, og har følgende tre hovedformål:

- Forsyningssikkerhet
- Konkurransesevne
- Miljøvern

Disse områdene kan betraktes hver for seg, men står i sterkt gjensidig forhold til hverandre. Forbedringer i energieffektiviteten gagnar for eksempel forsyningssikkerheten ved at energiforbruket går ned, og bidrar samtidig til reduserte utslipp av klimagasser og forurensende stoffer ved at forbruket av fossilt brensel reduseres.

I samsvar med de fastsatte energipolitiske mål kan de enkelte miljørelaterte målsetningene i EUs energipolitikk for miljøintegrasjon sammenfattes slik:

- Redusere miljøkonsekvensene av energiproduksjon og energibruk
- Fremme energiøkonomisering og energieffektivitet
- Øke andelen av produksjon og bruk av renere energi

---

³⁴ Kap. 4 er hentet fra artikkelen: Energi og miljø i Den europeiske union, www.eea.eu.int, sammendrag fra Environmental issue report nr. 31, 30.05.2002.

Kommisjonens strategi for å styrke integrasjonen av miljøhensyn i energipolitikken, fremhever behovet for å øke andelen av produksjon og bruk av renere energi. Dette gjenspeiles i Det 6. handlingsprogrammet for miljø,³⁵ som i tråd med de prioriterte tiltakene mot klimaendringene oppmuntrer til bruk av fornybart og fossilt brensel med lavt karboninnhold i kraftproduksjonen.

Økonomiske, fiskale og administrative hindringer, dårlig økonomisk konkurranseevne til enkelte fornybare energikilder samt manglede kunnskap og tiltro blant investorer er imidlertid faktorer som er til hinder for utviklingen av fornybar energi.

Likevel er det mye som tyder på at veksten innen fornybar energi kan framskyndes betraktelig med den rette blandingen av støttetiltak. Den raske utviklingen av kraftproduksjon med vind- og solenergi i EU ble drevet fremover av Danmark (bare vindkraft), Tyskland og Spania, og kom i stand som et resultat av støttetiltak som garanterte en fast gunstig pris. På samme måte bidro Østerrike, Tyskland og Hellas med 80% av nye anlegg for termisk solenergi i EU mellom 1990 og 1999. Utviklingen av termisk solenergi i Østerrike og Tyskland ble fremmet ved en aktiv og fremtidsrettet politikk fra statens side kombinert med tilskuddsordninger og informasjonsvirksomhet. I Hellas derimot, ble utviklingen fremmet ved statsstøtte.

Oppsummeringsvis kan man si at EU i større grad har begynt å ta miljøproblemene som energiforbruket skaper på alvor, men det er mange faktorer som spiller inn for å klare å redusere forbruket av forurensende utslipp. En del av tiltakene har vært vellykkede, men i takt med den økede bruken av energi, må også intensiteten i miljøfremmende tiltak øke. Tyskland blir trukket frem som et eksempel på et medlemsland som har klart å redusere de miljøfarlige gassene, og det kan nok sees i sammenheng med blant annet Stromeinspeisungsgesetz, som Domstolen vurderer i Preussen Elektra-dommen. Det at Tyskland sine tiltak faktisk gir positive resultater, kan også ha vært en medvirkende faktor for å godkjenne dette nasjonale tiltaket.

---

³⁵ Miljø 2010: Vår fremtid, vårt ansvar, dekker perioden fra 01.01 2001 til 31.12 2010.

4.1 Spesielt om energipolitikken i Tyskland³⁶

Få politiske spørsmål er for tiden mer kontroversielle i Tyskland enn energipolitikken, og en rekke forskjellige interessegrupper tar aktivt del i prosessen. Det har ikke alltid vært slik, for i lang tid hersket det bred enighet rundt energipolitikken. Ettersom det er den tyske loven Stromeinspeisungsgesetz som har skapt problemer for EU, er det interessant å se hvorfor de tyske myndighetene har innført en slik lov, og hva som er bakgrunnen for den.

Målsettingene for den tyske energipolitikken har endret seg med årene. Mens man i 50- og 60- årene ønsket en så billig energiforsyning som mulig, rettet oppmerksomheten seg etter oljekrisen mot sikre forsyninger. I begynnelsen av 80-årene hersket det likevekt mellom målene ”lønnsomhet” og ”sikre forsyninger”. Med den til tider heftige debatten rundt temaet miljøvern, fikk ”miljøvennlig energiforsyning” etter hvert stor betydning. Målet om ”miljøvern” ble i begynnelsen av 90-årene utvidet med kravet om tiltak for vern av klimaet.

4.2 Fornybare energikilder i Tyskland

Fornybare energikilder har bred støtte i Tyskland. Det hersker imidlertid uenighet om det skal gis subsidier til teknologi som ennå ikke er tilstrekkelig lønnsom for å kunne introduseres på markedet. I 1998 kom likevel loven Stromeinspeisungsgesetz.

Forbundsregjeringen vil videre tilpasse Stromeinspeisungsgesetz gjennom en ny energilov (Gesetz zur Reform des Energiwirtschaftsrecht). I henhold til denne loven skal i fremtiden også biomasse falle inne under subsidierordningen.

Energiforsyningsselskapene skal dessuten forplikte seg til i større grad å bruke fornybare energikilder og kraft-varme-anlegg i kraftproduksjonen enn i dag.

Stromeinspeisungsgesetz er derfor et skritt på veien mot en enda mer miljøvennlig energipolitikk. Av denne grunn var det også av stor betydning for Tyskland å få godkjent den nye loven i EU.

---

³⁶ Kap. 4.1 og 4.2 er hentet fra Czakański, Martin: Energipolitikk i Tyskland, Europaprogrammet, 1998, www.europaprogrammet.no, Publikasjoner, rapporter, Tyskland, Energipolitikk 4/98.

5 Analyse av Preussen Elektra – dommen

Til nå har jeg gjennomgått rettsutviklingen på miljøområdet i forbindelse med unntak fra bestemmelsen i art. 28. I tillegg har jeg presentert energipolitikken i EU og Tyskland, som til sammen utgjør grunnlaget for domsanalysen av Preussen Elektra-dommen, og dommernes vurdering av saksforholdet. Selv om mange av de foregående momentene i avhandlingen ikke kommer til uttrykk i dommen, er faktorene viktige for å forstå Domstolens vurderinger og konklusjon.

5.1 Avgrensning

Som nevnt under innledningen, vil jeg begrense meg til en analyse av domstolens spørsmål vedrørende eventuelle begrensninger miljøhensyn kan ha på art. 28.

Domstolens tolkning av dette spørsmålet begynner i premiss 68, og jeg vil derfor kun ta for meg siste del av dommen fra og med dette premisset. Statsstøtte- begrepet som blir drøftet i første del av dommen blir derfor ikke berørt i denne analysen.

Jeg viser imidlertid til innledningen (kap.1.1) for et referatet av dommen. Det må likevel understrekes igjen at utfallet av spørsmålet om hvorvidt den tyske loven, Stromeinspeisungsgesetz, kan godtas under art. 28 i EF-traktaten, ble svart bekreftende av Domstolen.

5.2 Domstolens vurdering av kjøpforpliktelsen som unntak fra art. 28

5.2.1 Henvvisning til tidligere rettspraksis

Domstolen starter sin vurdering av art. 28 i premiss 69. Her tar dommerne utgangspunkt i Dassonville-dommen fra 1974. De legger til grunn det generelle prinsippet om at:

*”enhver av medlemsstatenes bestemmelser for handelen, som direkte eller indirekte, aktuelt eller potensielt kan hindre handelen innenfor Fellesskapet, må betraktes som et tiltak med tilsvarende virkning som kvantitative restriksjoner”.*³⁷

Dette er også utgangspunktet for drøftelsen av hvorvidt Stromeinspeisungsgesetz er forenlig med art. 28. Etter min mening tar dommerne utgangspunkt i Dassonville-saken fra 1974, fordi den i stor grad trekker opp grensene for hvordan art. 28 skal forstås. Dommen gir riktignok uttrykk for at det kun var små hindringer som skulle til før et tiltak falt inn under bestemmelsen i art. 28, men det var også før miljøspørsmålet for alvor kom på dagsordenen. Fordi miljøhensynet har kommet inn som en ny tolkningsfaktor, bygger resultatet i Preussen Elektra-dommen på andre forutsetninger enn de som ble lagt til grunn i 1974. Dette er grunnen til at denne dommen skiller seg fra Preussen Elektra-dommen. Avgjørelsen i Preussen Elektra-dommen fraviker derfor ikke tidligere rettspraksis, men er med på å videreutvikle den.

Videre henviser Domstolen i premiss 70, til dommer som i likhet med Preussen Elektra-dommen omhandler nasjonale tiltak som kan være en begrensning på det frie marked. Disse dommene går imidlertid i noe forskjellige retninger, og det er interessant å se hvorfor Domstolen har trukket frem en dom som ikke går i favør av det resultatet dommerne selv kommer frem til.

5.2.2 Vurdering av Campus Oil-dommen³⁸

Campus Oil-dommen fra 1984 behandler spørsmålet om hvorvidt en irsk bestemmelse som påla importører av oljeprodukter å kjøpe en viss del av sine forsyninger til priser, fastsatt av den kompetente minister, hos et nasjonalt selskap, var i overensstemmelse med EF-traktatens art. 28-30. Som i Preussen Elektra-dommen, var det også her kun en liten del av handelen som ble styrt av spesielle nasjonale bestemmelser.

Domstolen bruker både i Campus Oil-dommen og Preussen Elektra-dommen, liten plass på å vurdere hvorvidt de aktuelle handelspåbudene er en kvantitativ handelsrestriksjon

---

³⁷ Se premiss 5.

³⁸ Campus Oil m.fl. v. Ministeren for industri og energi, sak 72/83, 1984.

etter art. 28. Grunnen til dette er at Domstolen klart finner at begge tilfellene utgjør en kjøpforpliktelsene, som vil være en kvantitativ handelsrestriksjon som omfattes av art. 28 i EF-traktaten. Derfor er det heller ikke nødvendig å gå nærmere inn på problemet.

Hovedgrunnen til at Domstolen har trukket frem Campus Oil-saken, er etter min mening behandlingen av kjøpforpliktelsen som den irske stat innførte, og hvilken virkning det har på handelen i Fellesskapet. Det er påbudet om kjøp av olje fra raffineri som befinner seg på nasjonalt territorium, som i stor grad kan sammenlignes med påbudet fra tyske myndigheter i Preussen Elektra-dommen.

Bakgrunnen for den irske bestemmelsen var først og fremst Irlands behov for en viktig energikilde som olje. Myndighetene mente dette var helt fundamentalt for landets eksistens. De irske myndighetene la til grunn at det ikke bare var økonomiske hensyn som lå bak, men at dersom denne energikilden forsvant fra landet, ville det gå ut over den offentlige sikkerheten. De mente derfor at til tross for at et slikt importpåbud kunne påvirke den internasjonale handelen innen EU, ville enten en innfortolket uskreven derogasjon i art. 28 komme til anvendelse, eller så ville unntaket i art. 30 om ”*hensynet til offentlig sikkerhet*” kunne bli anvendt.

Det er imidlertid begrepet ”*offentlig sikkerhet*” som får størst oppmerksomhet i Domstolens tolkning av Campus Oil-saken. Domstolen har tidligere tolket dette begrepet innskrenkende, og kommet frem til at dersom det nasjonale tiltakets hovedformål kun bygger på økonomiske hensyn, vil det falle utenfor de mest fundamentale interessene i en stat, som art. 30 er ment å dekke.³⁹ Dommerne i Campus Oil-saken kommer likevel frem til at den irske bestemmelsen kan rettferdiggjøres på bakgrunn av unntaket i art. 30. Han legger vekt på at oljeprodukter er særlig viktig som energikilde i en moderne økonomi, og derfor av grunnleggende betydning for en stats eksistens. Det blir videre understreket at det ikke alene er samfunnsøkonomien, men først og fremst samfunnsinstitusjonene, de livsviktige offentlige tjenestene samt

---

³⁹ Kommisjonen v. Italia, sak 95/81.

befolkningens overlevelse , som er avhengig av denne.⁴⁰ Domstolen presiserer imidlertid:

*”at en medlemsstat kun kan påberope seg art. 30 som begrunnelse for et tiltak med tilsvarende virkning som en kvantitativ handelsrestriksjon, dersom andre tiltak, som er mindre restriktive i forhold til den fri varebevegelse, ikke kan tjene til det samme formål”.*⁴¹

Her trekker dommerne inn proporsjonalitetsprinsippet. På bakgrunn av dette prinsippet setter Domstolen derfor som kriterium:

*”at mengdene av oljeprodukter som omfattes av den irske ordningen, ikke må overstige de forsyningsmengder som minimum kreves av hensyn til statens offentlige sikkerhet eller det produksjonsnivå som er nødvendig, for å holde raffineriets produksjonskapasitet i beredskap i tilfelle det skulle oppstå en krise”.*⁴²

Dersom de ikke gjør det, anser også Domstolen det irske tiltaket å bli omfattet av det lovfestede unntaket i art. 30 under begrepet ”offentlig sikkerhet”.

En lignende kjøpforpliktelse som den i Preussen Elektra-dommen, har derfor tidligere blitt godtatt av Domstolen, og det virker som om det er grunnen til at dommerne henviser til denne dommen. Drøftelsen her må imidlertid bli noe annerledes ettersom miljøhensynet bak kjøpforpliktelsen i Preussen Elektra-dommen, ikke direkte omfattes av unntakene i art. 30. Domstolen finner at den irske foranstaltningen faller inn under et av unntakene i art. 30, og derfor går den ikke videre inn på drøftelsen om hvorvidt tiltaket også kunne omfattes av Cassis-prinsippets ”tvingende samfunnshensyn”. Diskusjonen rundt ”tvingende samfunnshensyn” ville vært mer interessant ved sammenligningen med Preussen Elektra-dommen, noe dommen også senere har blitt kritisert for å ikke ta opp.

---

⁴⁰ Se premiss 34.

⁴¹ Se premiss 44, min oversettelse fra dansk.

⁴² Se premiss 51, min oversettelse fra dansk.

5.2.3 Vurdering av Du Pont de Nemours Italiana-dommen⁴³

Den andre dommen det blir henvist til i premiss 70, er Du Pont de Nemours Italiana-dommen fra 1990 (fra nå av ”Du Pont-dommen”). Nasjonal lovgivning gav fortrinnsrett til industrien i sør-Italia, og påla statlig eide bedrifter å kjøpe 30% av forsyningene sine fra denne industrien. Dommen omhandler spørsmålet om hvorvidt en medlemsstat kan gi krav om særlige innkjøp, og dette gjør den relevant i forhold til vurderingen i Preussen Elektra-dommen.

Domstolen slår raskt fast at kjøpforpliktelsen i seg selv må anses som en kvantitativ handelshindring, som på bakgrunn av Dassonville-saken, i utgangspunktet ikke vil være forenlig med bestemmelsen i art. 28. Domstolens avgjørelse synes først og fremst å bygge på det diskriminerende aspektet med foranstaltningen. Domstolen understreker at selv om ikke alle de italienske produktene ble bedre stilt enn de utenlandske varene, ville alle de varer som var omfattet av preferanseordningen være innenlandske.⁴⁴ En slik direkte diskriminering vil bare kunne godtas dersom hensynet bak tiltaket ble omfattet av unntakene i art. 30. I dette tilfellet synes formålet med foranstaltningen kun å være økonomisk motivert, og omfattes dermed ikke av disse unntakene.

For å komme frem til et annet resultat enn det Domstolen gjorde i Du Pont-dommen, må dommerne i Preussen Elektra-saken distansere saksforholdet fra tidligere rettspraksis. Ved å legge vekt på at hensynene bak kjøpforpliktelsene er begrunnet i to ulike hensyn, kan dommerne imidlertid begrunne et ulikt resultat. Miljøhensyn er av Domstolen ansett for å være et ”tvingende samfunnshensyn”, noe økonomiske hensyn ikke er. På bakgrunn av dette vil de to hensynene derfor skille seg fra hverandre, og utgangspunktet for drøftelsen i Preussen Elektra-dommen blir derfor en annen. Selv om kjøpforpliktelsen i Preussen Elektra-dommen er begrunnet i miljøhensyn, inneholder den imidlertid et diskriminerende aspekt, som i likhet med Aher-Waggon-dommen, ligger i gråsonen mellom indirekte og direkte diskriminering. Det er derfor den videre drøftelsen i Preussen Elektra-dommen som først og fremst gjør dommen interessant. Det er her Domstolen skal rettferdiggjøre et resultat som til en viss grad går på tvers av

---

⁴³ Du Pont de Nemours Italiana v. Unita Sanitaria Locale, Sak C-21/88, 1990.

⁴⁴ Se premiss 14.

grunnleggende prinsipper i EU-retten, som ikke-diskrimineringsprinsippet, og prinsippet om fri handel.

5.2.4 Hensynet bak den utvidende tolkningen av art. 28

I premiss 72 trekker Domstolen frem det som etter min mening synes som det viktigste argumentet for den nye tolkningen av art. 28, selve tiltakets formål: *”Med henblikk på å avgjøre om en sådan kjøpforpliktelse likevel er forenlig med art. 28, må det dels tas hensyn til tiltakets formål, dels til elektrisitetsmarkedets kjennetegn”*. Her går det frem at dommeren i tillegg til formålet også vektlegger det særegne med selve elektrisitetsmarkedet, noe som kan være med å begrense rekkevidden av dommen. Ved å trekke frem dette kjennemerket viser Domstolen varsomhet i forhold til rettspraksisens tunge rettskildeverdi innen EU-retten.

Domstolen synes i stor grad å vektlegge miljøhensynet som er under stadig utvikling i miljøretten. I premiss 73 understreker imidlertid Domstolen at:

”(...)Stromeinspeisungsgesetz er nyttig for beskyttelsen av miljøet, for så vidt den bidrar til en reduksjon av drivhusgassene(...)”. Proporsjonalitetsprinsippet kommer ikke her direkte til uttrykk, men blir etter min mening implisitt trukket frem som et viktig hensyn når Domstolen skal foreta sin videre drøftelse. For meg ser det ut som om Domstolen i denne dommen utvider grensene for hvilke indirekte diskriminerende unntak som kan anses å være i samsvar med art. 28. Derfor er det viktig at foranstaltningen står i samsvar med resultatet. Men til tross for at Domstolen understreker forholdet mellom mål og middel, blir ikke dette i særlig grad diskutert i dommen, noe som til en viss kan grad kan kritiseres. Ved å påpeke reduksjonen av drivhusgassene som det spesifikke målet med Stromeinspeisungsgesetz, gir dommen imidlertid uttrykk for at Domstolen i stor grad vektlegger EUs forpliktelser i forbindelse med å bekjempe denne miljø-ødeleggelsen.

Dommerne bruker videre mye plass på å forankre begrunnelsen sin i klimakonvensjoner og direktiver som Fellesskapet har forpliktet seg til å følge, noe som etter min mening må forstås dit hen at det er her mye av tyngdepunktet for avgjørelsen ligger.

5.2.5 Internasjonale klimakonvensjoner og avtaler som EU har inngått

I premiss 73 i dommen, legger Domstolen til grunn at *”anvendelsen av vedvarende energikilder til fremstilling av elektrisitet, som en ordning som Stromeinspeisungsgesetz skal fremme, er nyttig for beskyttelsen av miljøet, så vidt den bidrar til reduksjon av drivhusgassene, som er en av hovedårsakene til de klimaendringer, som det Europeiske Fellesskap og dets medlemsstater har forpliktet seg til å bekjempe.”*

Ettersom bevaring av miljøet har utviklet seg til å bli en viktig del av EU-politikken har EU, med hjemmel i EF-traktatens art. 300 og art. 133, inngått flere internasjonale avtaler som er med på å lage retningslinjer for hvordan miljøspørsmål skal behandles. Som et eget folkerettssubjekt kan EU som organisasjon inngå multinasjonale avtaler på linje med andre suverene stater, og binder seg dermed på lik linje til å overholde de internasjonale avtalene.⁴⁵ Den materielle rammen for Fellesskapets eksterne kompetanse på miljøområdet er traktatfestet i art. 174 (tidl. art. 130R). I art. 174 (1) står det at:

”Fellesskapets politikk på miljøområdet skal bidra til å gjennomføre følgende mål: Bevaring, vern og forbedring av miljøets kvalitet, vern av menneskets helse, en forsiktig og fornuftig utnyttelse av naturressursene, og fremme tiltak på internasjonalt plan for å løse regionale og globale miljøproblemer.”

Videre står det i art. 174 (4) at: *”innen rammen av sine ansvarsområder skal Fellesskapet og medlemsstatene samarbeide med tredjestater og relevante internasjonale organisasjoner.”*

Det medfører derfor ingen juridiske vanskeligheter i forbindelse med å avgjøre den eksterne materielle kompetansen Fellesskapet har på miljøområdet.⁴⁶

Det ser ut som om dommerne har lagt betydelig vekt på De Forente Nasjoners rammekonvensjon om klimaendringer, som ble godkjent på Fellesskapets vegne ved Rådets avgjørelse 94/69/EF av 15. desember 1993, samt Kyoto-avtalen fra 1997 som ble undertegnet av Det Europeiske Fellesskap den 29. april 1998. Domstolen går

---

⁴⁵ Wegener, Morten, Juridisk metode, 2000, s. 143-143.

⁴⁶ Pagh, s. 128-132.

imidlertid ikke i særlig grad inn på selve innholdet av avtalene i dommen, men ved ta med avtalene kommer det etter min mening frem at de er relevante for utfallet av dommen.

Rammekonvensjonen til De Forente Nasjoner som EU har forpliktet seg til å følge, legger i fortalen vekt på at:

”Den globale klimaforandringen trenger størst mulig samarbeid mellom alle landene som har ratifisert og deltagelsen må være effektiv og i samsvar med landenes felles, men også forskjellige ansvar og kapasitet, samt deres sosiale og økonomiske situasjon.”⁴⁷

Ved at det legges opp til et forskjellig ansvar, ønsker man å fremheve at industriland har et større ansvar enn utviklingsland. Først og fremst på bakgrunn av kapasitet, men også fordi disse landene forurensar mer. Det vil si at EU-landene som industriland pålegges større forpliktelser. Det blir også lagt vekt på at veien til en klimaforandring blir *”miljømessig, sosialt og økonomisk mest effektivt dersom tiltakene blir basert på relevant forskning, teknisk og økonomiske vurderinger og kontinuerlig evalueringer i lys av nye utviklingsmetoder på dette området”*.⁴⁸ Forskning viser at energi fra fornybare energikilder er en effektiv metode for å redusere klimagassene.⁴⁹ Tysklands lovgivning på dette området er derfor i tråd med rammekonvensjonen.

Kyoto-protokollen som det blir henvist til sammen med FNs rammekonvensjon om klimaforandringer, er en protokoll under sistnevnte konvensjon og bygger derfor opp under de samme argumentene som konvensjonen ovenfor.

I tillegg trekker Domstolen frem bl.a. Rådets resolusjon fra 1998 om fornybare energikilder⁵⁰ samt Rådets beslutning fra 2000 om et flerårig program for å fremme

---

⁴⁷ Min oversettelse fra engelsk.

⁴⁸ Op.cit.

⁴⁹ Jf. Energi og miljø i den Europeiske Union, det europeiske miljøbyrået, 2002, www.eea.eu.int

⁵⁰ Rådets resolusjon av 98/C 198/01 av 8/6-1998.

fornybare energikilder i Fellesskapet.⁵¹ Det synes å ha blitt lagt stor vekt på disse bestemmelsene som rettskildefaktor i forhold til hvilken vekt beslutninger og resolusjoner vanligvis blir gitt. I forløperne til Preussen Elektra-dommen har denne rettskilde-faktoren i liten grad blitt nevnt eller lagt vekt på.

5.2.6 Domstolens vektlegging av EUs beslutninger og resolusjoner

Gulmann⁵² fremstiller hvordan beslutninger og resolusjoner blir stilt i forhold til EUs rettskildebilde. Dette er imidlertid også regulert i EF-traktatens art. 249. En beslutning er bindende i alle enkeltheter for den som beslutningen er rettet mot. Adressatene kan være enkeltpersoner (virksomheter) i medlemsland, men beslutninger kan også være direkte rettet mot medlemsstatene. I forhold til direktiver, utgjør forskjellene at en beslutning ikke kun er bindende i forhold til de anførte mål og at den kan være rettet mot enkeltpersoner. Beslutninger som rettes mot medlemsstatene kan likevel ha et direktiv-lignende innhold, og det har vært diskusjoner om hvorvidt de kan ha direkte virkning. I så fall kan en beslutning på samme måte som et direktiv være umiddelbart anvendelig på den måte at den under visse betingelser kan skape rettigheter for borgerne.

En resolusjon er som en henstilling eller uttalelse uten bindende rettsvirkninger, men inneholder til gjengjeld politiske forpliktelser for institusjonen som utsteder den, som i praksis alltid er Rådet. Det hender at Domstolen som støtte for en bestemt fortolkning av EF-traktatens bestemmelser henviser til resolusjoner. Medlemsstatene må derfor være oppmerksomme på denne indirekte virkningen av vedtakelsen av de ikke-rettslige forpliktelsene.

5.2.6.1 Rådets resolusjon om fornybare energikilder⁵³

I premiss 74 i dommen nevner dommerne Rådets resolusjon i forbindelse med klimakonvensjonene som EU har undertegnet. Til tross for at dommerne ikke går mer inn på innholdet i resolusjonen, synes det likevel som om Domstolen anser denne som en viktig rettskilde som kan tillegges relativt stor vekt. Det kommer klart frem at det

---

⁵¹ Rådets beslutning nr. 646/2000/EF.

⁵² Gulmann, Claus, Hagel-Sørensen, Karsten, 1995, s. 147-151.

⁵³ Rådets resolusjon, 98/C 198/01 av 08.06.98.

tyske tiltaket er i samsvar med Rådets anbefalinger. Resolusjonen bygger på Kyoto-protokollen til FNs rammekonvensjon for klimaendring,⁵⁴ ”the White Paper”,⁵⁵ ALTNER-programmet⁵⁶ (se kap. 5.2.6.2), og på Kommisjonens første rapport om nødvendigheten av harmonisering i det interne elektrisitetsmarkedet. I første punkt samtykker Rådet i at det er nødvendig å fremme bruk av fornybare kilder til energi gjennom Fellesskapet.

Pkt. 4 i resolusjonen legger vekt på at ”White Papers” indikerte mål om fornybar energi på et nivå på 12% i hele Fellesskapet innen 2010, er avhengig av en økende anstrengelse på Fellesskaps-nivå, i tillegg til individuelle tiltak på nasjonalt nivå. Det må også tas i betraktning at de relative kostnadene for de fornybare energikildene må reduseres så de kan bli konkurransedyktige med annen energi. Resolusjonen legger vekt på at dette best kan gjennomføres med markeds-baserte instrumenter.

I pkt. 11 finner man imidlertid et av de mest interessante utsagnene Rådet kommer med i resolusjonen. Medlemslandene oppfordres til å velge den best anvendelige løsningen for å fremme bruk av fornybare kilder, og et av de opplistede eksemplene er nettopp ”*purchase obligations*”, dvs. obligatorisk kjøp av slik energi. Pkt. 11 avslutter riktignok med at eksempler på denne gjennomføringen må være i overensstemmelse med EF-traktaten. Likevel ser det ut som om dommerne i sitt resultat legger stor vekt på at EU selv trekker frem tvangskjøp som et eksempel.

I pkt. 24 fremheves det i tillegg at medlemsstatene selv spesielt bør ta hensyn til sektorer som kan tilby den beste muligheten for et inntog på markedet av fornybar energi. Tyskland har gjennomført dette ved å favorisere leverandører som kan tilby en slik type energi, og følger dermed også på dette punktet EU-resolusjonen.

---

⁵⁴ Jf. kap 5.2.5.

⁵⁵ White Paper for a Community Strategy and Action plan COM(97)599 final (26/11/97).
Communication from the Commission, Energy For The Future: Renewable sources of energy.

⁵⁶ Rådets vedtak 93/352/EØF og 98/352/EF.

5.2.6.2 Rådets beslutning om vedtakelse av et flerårig program for å fremme fornybar energikilder i Fellesskapet ⁵⁷

Europa-parlamentets og Rådets beslutning om et flerårig program til fremme av fornybare energikilder fra 2000, er derimot en avgjørelse som må kunne tillegges større vekt enn resolusjonen, sett i et rettskildemessig perspektiv. Denne beslutningen er en retningslinje Europa-parlamentet og Rådet pålegger både EU og medlemsstatene.

Beslutningen tar utgangspunkt i EF-traktatens art. 174, der ett av målene for Fellesskapets innsats nettopp er å sikre en forsiktig og fornuftig utnytting av naturressursene. Ved dette vedtaket opprettes også ALTNER-programmet. Det er et program som skal være med å fremheve fornybare energikilder innen Fellesskapet, med sikte på å redusere CO₂ utslipp og ved å øke markedsandelen for fornybare energikilder og deres bidrag til den samlede produksjon av primærenergi i Fellesskapet. ALTNER-programmet skal derfor være med å finansiere tiltak og virkemidler i forbindelse med fornybare energikilder.

I beslutningen blir det også lagt vekt på forpliktelsen som følger med ratifikasjonen av Kyoto-avtalen, og det understrekes at det er av avgjørende betydning at det vedtas ytterligere tiltak. Tiltak som virkelig kan bidra til å nå nevnte mål i beslutningen omfatter derfor en langt mer intensiv bruk av fornybare energikilder og energieffektivitet.⁵⁸ Handelsaspektet blir også trukket frem i forbindelse med den fornybare energien. Denne energien blir påstått å ha et betraktelig handelspotensial, og utviklingen av disse kildene bør etter Rådet og Europaparlamentets mening, støttes gjennom en særlig strategi og målrettede tiltak for å gjøre dem både levedyktige og konkurransedyktige og dermed skape et gunstig investeringsmiljø.

Europa-parlamentets og Rådets beslutning gir først og fremst retningslinjer for hvordan EU som organisasjon skal gjennomføre en større bruk av fornybare energikilder. Det kommer i mindre grad frem hvordan medlemsstatene skal gå frem på nasjonalt plan. Det er imidlertid en forutsetning at medlemslandene gjennomfører egne tiltak på bakgrunn av EUs retningslinjer. Så lenge Domstolen derfor skal avgjøre om medlemsstatenes

---

⁵⁷ Beslutning nr. 646/2000/EF av 28.02.00.

⁵⁸ Se pkt. 6 i beslutningen.

regler er i overensstemmelse med EF-traktaten, kommer Domstolens skjønn i større grad inn, enn der det er fastsatt spesifikke regler om nasjonal gjennomføring. Det er en viktig forutsetning for dommens resultat.

I beslutningen blir det henvist videre til direktiv 96/92/EF som jeg skal komme tilbake til senere i analysen⁵⁹ under kap. 5.2.9. Dette direktivet omhandler felles regler for det indre marked for elektrisitet, og gir medlemsstatene mulighet til å fremme gjennomtrenging av markedet med elektrisitet produsert fra fornybare energikilder, ved å gi disse energikildene forrang. EUs program for fremme av fornybare energikilder er derfor et viktig argument for den tyske energipolitikken, og et viktig argument for resultatet i dommen.

Ved å trekke frem resolusjonen og beslutningen i premiss 74, får Domstolen frem at tiltakene i forbindelse med Stromeinspeisungsgesetz i Tyskland, både er i tråd med EUs politiske retningslinjer samt bestemmelser på samme området. Konvensjonen, klimaavtalen, resolusjonen og beslutningen utgjør til sammen et motargument med hensyn til tidligere rettspraksis. Retningslinjene på klimaområdet er relativt klare, og peker stort sett i én retning. EU som institusjon har forpliktet seg til å ta klimaproblematikken på alvor, noe medlemslandene derfor må forholde seg til. Dersom tiltak av den typen Tyskland har gått i gang med ikke blir godkjent fordi det strider mot andre av EUs interne regler, blir det vanskelig for medlemsstatene å følge opp miljøverntiltak i egne land. EU kan derfor oppleve å ikke nå sine mål på miljøområdet fordi EF-traktaten begrenser effektiviteten.

Det blir imidlertid et spørsmål om i hvilken grad Rådet kan gi vedtak som innholder bestemmelser som er i konflikt med Unionstraktatens materielle regler. Det må derfor vurderes hvorvidt EF-traktatens regler medfører at Rådet er begrenset i sin adgang til å tilbakeføre myndighet til medlemsstatene.

Begrensningene som ble lagt til grunn i Cassis-dommen, og som siden ble bekreftet i Flaskepantesaken, gjør seg også gjeldende i forhold til Rådet. Rådet kan dermed ikke gi

---

⁵⁹ Se pkt. 14 i beslutningen.

medlemsstatene myndighet som overskrider grensene som er fastsatt i forhold til art. 28-30.

Den tyske energilovgivningen dreier seg imidlertid om en kjøpforpliktelse fra innenlandske leverandører av fornybar energi, men legger ikke vekt på at leverandørene må være tyske. Men ettersom Stromeinspeisungsgesetz legger til grunn at kjøpforpliktelsen skal gjelde kjøp av strøm fremstilt i nettleverandørenes forsyningsområde, vil det først og fremst gjelde tyske leverandører, i tillegg til at det vil kunne føre til mindre etterspørsel av fornybar energi i de andre medlemsstatene. Derfor må man kunne si at tiltaket ligger i gråsonen mellom indirekte og direkte diskriminering. Rådets resolusjon og beslutning må derfor tolkes slik at de ikke tillater medlemsstatene å treffe tiltak som er i strid med art. 28-30.

Bruken av disse rettskildene er interessant. Internasjonale avtaler som omhandler miljøvern, og vedtak på EU-nivå som resolusjoner og beslutninger, har i liten grad blitt vektlagt i tidligere avgjørelser på samme område. Det er først og fremst direktivene som tillegges vekt, sammen med EF-traktaten selv og tidligere rettspraksis. Men dersom Domstolen skulle avgjort saken ut fra det vanlige rettskildebildet, kunne den fått problemer med å rettferdiggjøre resultatet.

5.2.7 Grensene mellom art. 28 og art. 30

I premiss 75 kommer dommerne med enda et argument til utfallet av dommen; *”denne politikken omfatter også beskyttelsen av menneskers og dyrs liv og helse, samt bevaring av plantevekster”*. Etter min mening er det uklart hvorfor dommerne har trukket frem dette utsagnet, men det synes å være et støtteargument. Det kommer heller ikke frem i hvilken grad Domstolen har lagt vekt på dette utsagnet, men innholdet tilsvarer en del av bestemmelsen i art. 30. Det er derfor interessant å se hvordan denne dommen til en viss grad visker ut skillet mellom domstolsskapte ulovfestede unntak, og eksplisitte unntak i art. 30. Det kan virke noe uventet at ikke Domstolen går inn og tolker art. 30 når den likevel tar for seg noe av innholdet i bestemmelsen. Det kan imidlertid ha noe å gjøre med hvordan art. 30 har blitt tolket tidligere, både i teori og rettspraksis.

Det er en generell oppfatning at unntakene i art. 30 er absolutte, og ikke kan tolkes utvidende til å gjelde generelle miljøhensyn. Denne oppfatningen kommer til uttrykk

både i Bugge sin artikkel om miljørettens rammer⁶⁰ og i Pagh sin fremstilling om EU miljøret.⁶¹ Sammenholdes ordlyden i art. 30 med formålet med EUs miljøpolitikk som denne er definert i art. 174 (1), kommer det frem at begge bestemmelsene har samme innhold. ”*Vern om menneskers helse*” er angitt som hensyn i begge bestemmelsene, og også beskyttelsen av planter og dyr kan oppfattes som beskyttelse av miljøet. Dermed vil det være nærliggende å anta at miljøbeskyttelse er blant de hensyn som begrunner en påberopelse av unntakene i art. 30.

Dette er likevel ikke tilfellet. I forlengelse av Domstolens faste fortolkningsstil hvor unntak tolkes innskrenkende, har Domstolen i Bauhuis-saken⁶² understreket at art. 30 ”*skal fortolkes innskrenkende fordi den er et unntak fra det grunnleggende prinsippet om avskaffelse av alle hindringer for den frie varebevegelse mellom medlemsstatene*”. Det følger videre av Domstolens faste praksis at en nasjonal regel alene begrunnet i miljøbeskyttelseshensyn ikke utgjør et tiltak som er omfattet av de angitte grunner i art. 30, jf. blant annet Flaskepant-dommen. Denne oppfatningen er også videreført i nyere teori. Jans⁶³ gir klart uttrykk for at beskyttelse av miljøet ikke er inkludert i listen over unntak i art. 30. En restriksjon på import eller eksport for å beskytte miljøet, uten at det foreligger en direkte og nærliggende fare som truer liv eller helse vil ikke bli akseptert som unntak fra art. 30. Et annet eksempel fra Domstolen er avgjørelsen i Wallon Waste-saken.⁶⁴ Her ble det også gitt uttrykk for at Domstolen forsatte sin restriktive linje på å skille unntak for beskyttelse av miljøet og unntak for beskyttelse av helse under art. 30. På bakgrunn av denne restriktive tilnærmelsen er det derfor tvilsomt om klimaproblemet, som ikke medfører en reel og aktuell fare for menneskers helse, men kun over tid utgjør en miljøfare, kan bli omfattet av art. 30.

På bakgrunn av rettspraksis og teori må det kunne slås fast at saksforholdet i Preussen Elektra-dommen ikke blir ansett av Domstolen å være et art. 30- tilfelle. Derfor er det

---

⁶⁰ Bugge, i Basse, s. 235.

⁶¹ Pagh, s. 166.

⁶² Sak 46/76, 1977. Saken dreide seg om hollandske avgifter ved innførsel av kveg og svin i forbindelse med helsekontroll.

⁶³ Jans, s. 242-243.

⁶⁴ Kommisjonen mot Belgia, Sak C-2/90, 1992.

interessant å se hvordan dommerne likevel bruker innholdet i bestemmelsen som argument i saken.

Ved ikke å henvise til art. 30, men kun referere til innholdet i bestemmelsen, respekterer Domstolen grensene som er trukket opp. Samtidig er den med på å viske ut skille som eksisterer mellom art. 30 og de ulovfestede unntakene til art. 28. Dommerne legger til grunn at selv om klimaet ikke umiddelbart fører til akutt helsefare, vil et nytt satsningsområde som fornybare energikilder, på sikt være med å beskytte menneskers og dyrs helse, samt bevaring av plantevekster. Det synes imidlertid ikke som om det er et premiss Domstolen legger særlig avgjørende vekt på. Det blir gjort klart at det bare er en bemerkning, og det kan derfor se ut som om dommerne med denne bemerkningen oppfordrer til at dette er noe som bør tas opp på den politiske arena.

5.2.8 Integrasjonsprinsippet

Videre trekker dommerne inn integrasjonsprinsippet som et argument i dommen. I premiss 76 uttales det: *”Som det dessuten fremgår av EF-traktatens art. 130R (2) første avsnitt tredje punktum (nå art. 174 (2) første avsnitt), skal kravene med hensyn til miljøbeskyttelse integreres i utformingen og gjennomføringen av Fellesskapets politikk på andre områder.”* Han legger imidlertid ikke den opprinnelige betydningen til grunn, men refererer til prinsippet som en del av miljøpolitikken. Integrasjonsprinsippet er i utgangspunktet Unionens mål om et mest mulig integrert økonomisk samarbeid. Gulmann⁶⁵ trekker også frem integrasjon som EUs formål. EU skiller seg sådan fra andre tradisjonelle organisasjoner, der formålet kun er samarbeid. Når dommerne derfor trekker frem at hensynet til miljøbeskyttelse skal integreres, viser han til Fellesskapets miljøpolitikk som først og fremst kommer til uttrykk i art. 6 i EF-traktaten. I Jans fremstilling⁶⁶ blir dette prinsippet trukket frem som et av de viktigste prinsippene i EU-retten som har relevans for beskyttelse av miljøet. Art. 6 lyder:

”Miljøvernkrav må tas med ved fastleggingen og gjennomføringen av Fellesskapets politikk og virksomhet omhandlet i art. 3, særlig med sikte på å fremme bærekraftig utvikling.”

---

⁶⁵ Gulmann, s. 23.

Jans refererer til dette som den ytre integrasjonen, det vil si integrasjon av miljøformål i andre politiske sektorer. Prinsippet ble først introdusert i ”Den Europeiske Fellesakt”,⁶⁷ og kom den gang til uttrykk i EF-traktatens art. 130R. Der ble det sørget for at beskyttelsen av miljøet skulle bli en del av Fellesskapets politikk også på andre områder. EF-traktaten slik den fremstår i dag er imidlertid mer grundig i sine uttalelser og refererer eksplisitt til hvordan Fellesskapet skal gjennomføre denne politikken. Den generelle formuleringen gjør det dessuten klart at integrasjonsprinsippet gjelder for hele EF-traktaten. Det som imidlertid er nytt er introduksjonen av siste del i art. 6 om bærekraftig utvikling. Det har vært med på å gi hele konseptet om ”bærekraftig utvikling” større juridisk tyngde.

Plasseringen av prinsippet i art. 6, og delen om ”bærekraftig utvikling” ble innført med Amsterdam-traktaten. Denne traktaten ble inngått mellom medlemsstatene i 1999, og har tilføyd de seneste endringene til EF-traktaten. Amsterdam-traktaten er derfor en viktig del av det overordnede rettslige fundamentet for samarbeidet når det gjelder organiseringen og retningslinjer for Unionen.

Bakgrunnen for den nye art. 6 i EF-traktaten er art. 1 (2) i de materielle endringene i Amsterdam-traktaten. Der ble det besluttet å:

*”fremme økonomiske og sosiale fremskritt for folket av hensyn til prinsippet om bærekraftig utvikling, som ledd i gjennomføringen av det indre marked, samt i utviklingen av et økt samarbeid og miljøbeskyttelse, og å gjennomføre en politikk som sikrer at fremskritt med hensyn til økonomisk integrasjon ledsages av parallelle fremskritt på andre områder”*⁶⁸

EF-traktatene anses som Fellesskapets ”grunnlov”, og rangerer derfor øverst i normhierarkiet. Art. 1 i Amsterdam-traktaten omhandler grunnleggende regler, som

---

⁶⁶ Jans, s. 17.

⁶⁷ Av 29.06.87. Der ble det besluttet å fortsette på det verk som ble påbegynt med EF-traktatene om opprettelsen av Det Europeiske Fellesskap, og å omdanne alle de innbyrdes forbindelsene mellom disse statene til en europeisk sammenslutning.

⁶⁸ Min oversettelse fra dansk.

innebærer Fellesskapets målsettinger, overordnede oppgaver og alminnelige prinsipper for virkemåten, og tillegges derfor stor vekt som rettskildefaktor.

Dommerne understreket at miljøproblemet har høy prioritet i Unionen, ved å nevne Amsterdam-traktaten. I denne traktaten ble miljøprinsippet flyttet fra miljøkapittelet, til prinsippene i EF-traktaten. Før denne traktaten kom miljøspørsmålet i liten grad til uttrykk i EF-traktaten, mens det på bakgrunn av Amsterdam-traktaten har fått mye større gjennomslagskraft. Det ser derfor ut som om dommerne har lagt stor vekt på den nye art. 6 i EF-traktaten.

Det oppstår likevel et spørsmål om nøyaktig hva som skal integreres. Jans⁶⁹ mener at det må legges til grunn at det i hvert fall inkluderer Fellesskapets miljøpolitiske mål i art. 174 (1) (tidl. 130R), noe dommerne også henviser til i premiss 76. I tillegg mener Jans at det også må inkludere prinsippene det er referert til i art. 174 (2), slik som føre var-prinsippet og prinsippet om forebyggende tiltak. EF-traktaten pålegger imidlertid ikke at de miljøpolitiske aspektene referert til i art. 174 (3) skal bli integrert. De skal kun tas i betraktning, men må ikke ekskluderes av den grunn.

Integrasjonsprinsippet fører derfor til et generelt påbud for EUs institusjoner å ta i betraktning alle relevante miljøspørsmål når de politiske retningslinjene trekkes opp.

Dommerne må på bakgrunn av dette ta stilling til hvorvidt integrasjonsprinsippet indikerer at Fellesskapets miljøpolitikk skal ha prioritet på bekostning av andre politiske områder. Jans anser imidlertid det som tvilsomt, ettersom EF-traktaten selv ikke støtter en slik tolkning.⁷⁰ På bakgrunn av dette utleder han at integrasjonsprinsippet først og fremst er ment å sikre at beskyttelse av miljøet i det minste blir tatt i betraktning ved utarbeidelsen av bestemmelser og vedtak på andre politiske områder, herunder handelspolitikken.

Det spørs derfor i hvilken grad dette prinsippet alene kan slå igjennom i en konflikt som den Domstolen står overfor i Preussen Elektra-dommen. Domstolen gir imidlertid klart

---

⁶⁹ Jans s. 18.

⁷⁰ Op.cit.

uttrykk for at den bruker integrasjonsprinsippet som argument for at miljøvern skal kunne være en begrensning på den frie handelen, jf. premiss 76. Uansett må man kunne si at integrasjonsprinsippet underbygger konklusjonen om at det tyske tiltaket ikke er i strid med EF-traktaten.

5.2.9 Elektrisitet fra fornybare energikilder i en særstilling?

I premissene til og med nr. 76, har Domstolen først og fremst konsentrert seg om selve klimaspørsmålet, og i hvilken grad miljøvern har gjennomslagskraft som et selvstendig unntak i EF-traktaten. I den siste delen av dommen snevrer dommerne inn rettsområdet og konsentrerer seg om kjernen i spørsmålet i Preussen Elektra-dommen, nemlig elektrisitet fra fornybare energikilder.

Kan et slikt miljøverntiltak stå i en særstilling dersom dommen åpner for et nytt ulovfestet unntak fra art. 28? Nettopp fordi denne avgjørelsen er relativt kontroversiell i å tolke EU-retten og selve EF-traktaten, virker det som om dommerne ikke vil la resultatet rekke for vidt ved senere avgjørelser. Det blir derfor lagt stor vekt på elektrisitet fra fornybare energikilder som en særegenhet.

I premiss 77 trekker dommerne frem elektrisitetsdirektivet 96/92/EF.⁷¹ Dette direktivet omhandler felles regler for det indre marked for elektrisitet. Etter min mening synes Domstolen å legge stor vekt på miljøbeskyttelseshensynet i art. 8 (3) og art. 11 (3), som gjør det mulig for medlemsstatene å gi forrang til fremstilling av elektrisitet fra vedvarende energikilder.

Direktivene er en rettskilde som må tillegges stor vekt i rettslige avgjørelser. Et direktiv er en bestemmelse der det tilsiktede mål er bindende for enhver medlemsstat det rettes til, men overlater til de nasjonale myndigheter å bestemme form og midler for gjennomføringen, jf. art. 249. Forpliktelsene etter et direktiv innebærer en fullstendig og nøyaktig oppfyllelse av de fastsatte forskriftene, i samsvar med EF-traktatens bestemmelser og gjeldende Fellesskapsrettslige grunnsetninger. Medlemsstatene har imidlertid valgfrihet mht. form og midler.

---

⁷¹ Fra 19.12.96

I forhold til de andre rettskildene som Domstolen har trukket frem, er direktiv 96/92/EF endelig en rettskilde som skal kunne tillegges stor vekt i tråd med den vanlige rettskildelæren. Mange tidligere dommer som har fått et positivt utfall til fordel for miljøet, har i stor grad basert seg på forskjellige direktiver.⁷² Direktivet synes derfor å være en viktig faktor for utfallet av dommen. Det er også dette direktivet som plasserer elektrisitet fra fornybare energikilder i en særstilling. Allerede i en av betraktningene blir det lagt vekt på at *”av miljøhensyn skal produksjon av elektrisitet for fornybare kilder prioriteres”*.⁷³ Direktivet må også tillegges stor vekt fordi det er så klart i sine uttalelser, og regulerer direkte selve kjernen i problemstillingen. I art. 8 (3) legger EU-direktivet opp til at:

”en medlemsstat kan kreve at nettoperatøren ved lastfordelingen mellom produksjonsanlegg gir forrang til produksjonsanlegg der det anvendes fornybare energikilder eller avfall, eller der produksjon av varme og kraft kombineres.”

Dette blir i stor grad gjentatt i direktivets kap. V som omhandler driften av fordelingsnettet. Art. 11 (3) lyder:

”En medlemsstat kan kreve at operatøren av fordelingsnettet ved lastfordelingen mellom produksjonsanlegg gir forrang til produksjonsanlegg der det anvendes fornybare energikilder eller avfall, eller der produksjon av varme og kraft kombineres.”

Det er imidlertid klart at gjennomføringen av dette direktivet ikke må komme i konflikt med EF-traktaten selv, men det må også legges til grunn at selve direktivet er i overensstemmelse med resten av EU-retten. Det må derfor vurderes hvorvidt Stromeinspeisungsgesetz i Tyskland på noen måte kan ha gått utover rammene i direktivet når det gjelder kjøpforpliktelsen. Denne vurderingen må sees på bakgrunn av betraktning 39 i direktivet:

”Dette direktiv medfører en ytterligere grad av liberalisering. Etter iverksettingen vil det imidlertid fortsatt finnes hindringer for handelen med elektrisitet. Det kan derfor bli

---

⁷² Jfr. bla. Aher-Waggon- dommen.

⁷³ Betraktning 28.

framlagt forslag til bedring av virkemåten til det indre marked for elektrisitet på bakgrunn av de erfaringer som er gjort. Kommisjonen bør derfor avgi rapport for Rådet og Europa-parlamentet om anvendelsen av dette direktiv”

I dette kan man ane en implisitt aksept av handelshindringen som oppstår på grunn av den nye tyske lovgivningen. Direktivet understreker selv at elektrisitetsmarkedet er under utvikling, og dersom Domstolen først vil utvide miljøvernet på beskostning av bestemmelser i EF-traktaten, er denne uttalelsen fra Rådet og Parlamentet i stor grad en bekreftelse på at EU-institusjonen utvikler seg i samme retning. På den annen side kan ikke handelshindringene i alt for stor grad legge begrensninger på de grunnleggende bestemmelsene i EF-traktaten. Ved en eventuell konflikt mellom direktiv og traktatbestemmelser vil traktatbestemmelsene på bakgrunn av lex superior-prinsippet gå foran. Aksepten blir imidlertid forsterket fordi direktivet selv påpeker at det kan oppstå eventuelle handelshindringer. Det betyr at virkningene er gjennomtenkt og til en viss grad godtatt av Rådet og Parlamentet.

Det siste argumentet for å kunne innføre en kjøpforpliktelse, kommer frem i dommens premiss 80. Her henviser Domstolen til en noe uvanlig rettskilde, som i utgangspunktet ikke kan tillegges alt for stor vekt. Rettskilden er Kommisjonens forslag⁷⁴ til Rådets direktiv,⁷⁵ om fremme av elektrisitet fra vedvarende energikilder innenfor det indre marked for elektrisitet. Et slikt forslag er første skritt i prosedyren mot utforming av et direktiv.

Det kan synes som om Domstolen legger vekt på dette forslaget for å understreke hvilke konkrete planer Fellesskapet har for å innføre en mer miljøvennlig elektrisitetstype. Forslaget understreker vanskeligheten med å kontrollere og ha oppsyn med hvilken type energi elektrisiteten kommer fra, og foreslår derfor å innføre opprinnelsessertifikater for elektrisitet fremstilt fra fornybare energikilder.

Det ser ut som om Domstolen legger til grunn, på bakgrunn av forslaget, at en miljøvennlig fremstilling vanskelig kommer til å skje uten et visst overoppsyn. Spesielt

---

⁷⁴ C311 31.10.00, 320 (E).

⁷⁵ 2000/C 311 E/22.

dersom denne energien blir dyrere å fremstille. Opprinnelsessertifikater vil gjøre handelen av fornybar energi både mer troverdig og praktisk mulig. Ved å pålegge distributører å kjøpe fornybar energi, kan det, i tillegg til opprinnelsessertifikatet, bidra til en kontrollert nedgang i utslipp av forurensende gasser fra energiutvinning. Dette vil derfor være en viktig faktor i forbindelse med reduseringen av klimagassene.

Domstolens konklusjon i premiss 81 er derfor relativt klar. Ved å legge vekt på det *”nåværende utviklingstrinn av fellesskapsrettens bestemmelser vedrørende elektrisitetmarkedet”*, kommer Domstolen frem til at den nasjonale ordning som Stromeinspeisungsgesetz åpner for, ikke vil være uforenlig med EF-traktatens art. 28. Domstolen kommer derfor til at kjøpforpliktelsen i utgangspunktet er en handelsrestriksjon som blir begrenset av art. 28. Men på bakgrunn av miljøpolitikken i EU, som bygger på EUs egen lovgivning samt internasjonale avtaler om reduksjon av klimagassene, anser Domstolen den tyske kjøpforpliktelsen å utgjøre et ulovfestet unntak til handelsrestriksjonen i art. 28.

Det er en del drøftelser som ikke kommer så godt frem i selve dommen, fordi Domstolen flere steder kun har lagt til grunn generaladvokatens forslag til avgjørelse. På andre punkter følger ikke Domstolen oppfordringene som kommer frem i forslaget. Det er derfor interessant å se hvordan generaladvokaten har uttalt seg i forbindelse med fortolkningen av art. 28.

5.3 Forslag til avgjørelse fra generaladvokaten⁷⁶

Generaladvokaten har i sin utredning delt opp svaret om hvorvidt etableringen av Stromeinspeisungsgesetz er forenlig med bestemmelsen i art. 28, i to drøftelser.

Den første drøftelsen går på hvorvidt den tyske loven kan behandles som et unntak i art. 30, ut fra hensynet til den offentlige sikkerhet. Bakgrunnen for denne drøftelsen er Kommisjonens, den tyske Regjerings og intervenientens påstand om at *”offentlig sikkerhet”*-begrepet i art. 30 også innebærer sikkerhet av elektrisitetstilførselen. De henviser i tillegg til direktiv 96/92/EF art. 8 (4), som omhandler sikkerhets- og

---

⁷⁶ Generaladvokat Jacobs, fremsatt 26.10.2000.

forsyningsårsaker. Generaladvokaten bruker relativt stor plass på å drøfte denne innfallsvinkelen. Han anerkjenner i utgangspunktet at en energikilde som olje kan begrunnes i unntaket om ”offentlig sikkerhet”, jf. Campus Oil-saken, men legger vekt på oljens særlige økonomiske betydning som var en avgjørende omstendighet, samt at Stromeinspeisungsgesetz hovedsakelig ivaretar miljøhensyn og ikke forsyningssikkerheten.⁷⁷ Han anser også tiltaket å stride mot EF-traktatens art. 30, 2. pkt: *”Slike forbud eller restriksjoner må dog ikke brukes til vilkårlig forskjellsbehandling eller være en skjult hindring på handelen mellom statene”*, samt mot proporsjonalitetsprinsippet.

På bakgrunn av denne uttalelsen har Domstolen derfor ikke drøftet denne innfallsvinkelen. Problemstillingen blir berørt i premiss 70, der dommerne henviser til Campus Oil-saken,⁷⁸ men kommer til samme konklusjon som generaladvokaten. Spørsmålet om hvorvidt Stromeinspeisungsgesetz kan være forenelig med unntaket i art. 30 angående den offentlige sikkerhet, blir derfor avvist.

I generaladvokatens forslag til neste innfallsvinkel, ser han at et ulovfestet unntak fra forbudet i art. 28, på bakgrunn av hensynet til beskyttelse av miljøet, kan være en mulig løsning på problemstillingen. I motsetning til Domstolens drøftelse, bruker generaladvokaten stor plass på å vurdere ikke-diskrimineringsprinsippet, og i hvilken grad Stromeinspeisungsgesetz er diskriminerende. På bakgrunn av denne diskusjonen, sår generaladvokaten tvil om hvorvidt Stromeinspeisungsgesetz er omfattet av elektrisitetsdirektivet,⁷⁹ en rettskilde dommerne legger stor vekt på. Generaladvokaten understreker art. 3 (2), der direktivet legger vekt på at tiltak ikke må være diskriminerende. Art. 8 (3) og art. 11 (3) kan imidlertid tolkes som et unntak fra de generelle ikke-diskrimineringsreglene, og det synes som at det er grunnen til at Domstolen ikke nevner art. 3 (2) i sin avgjørelse.

Generaladvokaten er likevel klar i sin oppfatning om at det tyske tiltaket skiller mellom nasjonaliteter, der Tyskland stiller sterkere enn resten av medlemsstatene. Således

---

⁷⁷ Se forslaget pkt. 209.

⁷⁸ Sak 72/83.

⁷⁹ Direktiv 96/92/EF, 19.12.96.

fremstår foranstaltningen for ham som direkte diskriminerende. Han legger til grunn i pkt. 221:

”så vidt angår Stromeinspeisungsgesetz, er strøm fra vedvarende energikilder fremstilt i Tyskland begunstiget av kjøpforpliktelsen til minstepris, mens dette ikke gjelder samme type strøm produsert i en nabomedlemsstat. Stromeinspeisungsgesetz behandler følgelig innenlandsk produsert elektrisitet forskjellig, så vel i rettslig som i faktisk henseende, fra importert elektrisitet.”

Generaladvokaten åpner likevel for at den tyske lovgivningen kan rettferdiggjøres som et unntak til art. 28, på bakgrunn av å være et ”tvingende samfunnshensyn”.⁸⁰ Dette til tross for at prinsippet fra før av ikke har omfattet direkte diskriminerende tiltak.

Thieme og Rudolf tolker imidlertid generaladvokaten sine uttalelser i sin artikkel om Preussen Elektra-dommen⁸¹ dit hen at han går lenger i å tolke prinsippet ”the rule of reason”⁸² enn det Domstolen gjør. Bakgrunnen for argumentasjonen hans om at uttrykkelige diskriminerende tiltak skal kunne tolkes inn under denne reglen, er Domstolens tidligere avgjørelser i Wallon Waste⁸³ og Aher-Waggon.⁸⁴ I disse dommene antyder Domstolen at den kan godta en eksplisitt forskjellsbehandling der hensynet er å beskytte miljøet. Dersom Domstolen i denne saken hadde fulgt generaladvokaten sin oppfordring, kunne det imidlertid åpnet døren til å rettferdiggjøre andre uskrevede unntak fra forbudet mot handelsrestriksjoner som kan være av diskriminerende karakter. Nå ser det ut som om Domstolen kun har begrenset diskriminerende tiltak til å gjelde for elektrisitetsmarkedet.

---

⁸⁰ Se forslaget pkt. 228.

⁸¹ Thieme, Dominik and Rudolf, Beate: Preussen Elektra AG v. Schleswig AG, American Journal of International Law, Volume 96, Issue 1 (Jan., 2002), 225-230.

⁸² Se forklaring til denne reglen under pkt. 2.3.2.

⁸³ Kommisjonen v. Belgia, sak C- 2/90, 1992.

⁸⁴ Aher-Waggon v. Tyskland, sak C-389/96. Se pkt. 2.3.4.

Domstolen har imidlertid heller ikke formelt gått bort fra regelen om at ”tvingende samfunnshensyn” ikke kan påberopes i forbindelse med uttrykkelige diskriminerende tiltak,⁸⁵ og derfor er rollen til prinsippet om diskrimineringsforbud også uklar.

Domstolen tok heller ikke utfordringen fra generaladvokaten⁸⁶ om å klargjøre forholdet mellom ”the rule of reason” under art. 28, de eksplisitte unntakene i art. 30 og prinsippet om integrering av miljøvern i art. 6. I generaladvokatens uttalelse ligger det en klar oppfordring til å revurdere grensene i art. 30, på bakgrunn av hvilken utvikling det har vært på miljøfronten siden 1957 da reglen ble vedtatt. Han setter spørsmålstegn ved at en miljøtrussel som ikke er akutt, men gir utslag på lenger sikt, ikke skal gis samme grad av beskyttelse som den umiddelbare helsefaren i art. 30.⁸⁷

Generaladvokaten uttrykker videre tvil om hvorvidt visse deler av den tyske loven er i samsvar med proporsjonalitetsprinsippet.⁸⁸ Her er Generaladvokaten også uenig i Kommisjonen sine uttalelser om Stromeinspeisungsgesetz. Kommisjonen mener den tyske loven er proporsjonal med tiltaket fordi den bøter på miljøskader som er i samsvar med bestemmelsen i art. 174 (2). ”(...) *prinsippet om at miljøskader fortrinnsvis rettes opp ved kilden*”. Når man benytter seg av lokale nettoperatører vil man i tillegg miste mindre elektrisitet når overføringen skjer over lengre distanser.⁸⁹ Generaladvokaten uttrykker imidlertid skepsis til denne konklusjonen.⁹⁰ Han setter spørsmålstegn ved hvorfor elektrisitet fra fornybare energikilder produsert i en annen medlemsstat, ikke skulle kunne bidra like mye til en reduksjon av klimagassene i Tyskland, som fra fornybare kilder som Tyskland selv produserer elektrisitet fra. Generaladvokaten lar det imidlertid være opp til den nasjonale rett å vurdere om det virkelig er nødvendig at produsenter av fornybar energi i andre medlemsstater blir ekskludert i Stromeinspeisungsgesetz. Denne tvilen deler imidlertid ikke dommerne i Preussen Elektra-dommen, og han tar heller ikke opp tråden og vurderer eksplisitt hvorvidt tiltaket er i strid med proporsjonalitetsprinsippet. Man må kun legge til grunn at

---

⁸⁵ Se forslaget pkt. 228.

⁸⁶ Se forslaget pkt. 229.

⁸⁷ Se forslaget pkt. 232.

⁸⁸ Se forslaget pkt. 234, se for øvrig under pkt. 5.2.2.

⁸⁹ Se forslaget pkt. 235.

⁹⁰ Se forslaget pkt. 236.

Domstolen anser prinsippet som overholdt, på bakgrunn av det resultatet dommerne kommer frem til.

Konklusjonen til Generaladvokaten er vag, men underbygger det resultatet som dommerne kom frem til. I utgangspunktet anser han en kjøpforpliktelse tilsvarende den som er pålagt i Stromeinspeisungsgesetz ikke å være forenelig med bestemmelsen i EF-traktatens art. 28. Han åpner likevel for at direkte diskriminerende tiltak som er begrunnet ut fra miljøvern hensyn, skal kunne gjennomføres uten å komme i strid med denne bestemmelsen.

5.4 Fagmiljøets kommentarer til dommen

Preussen Elektra-dommen har vært med på å utvikle et rettsområde som i stor grad inneholder mange gråsoner og usikre svar. Men det er ikke dermed sagt at dommen klargjør de aktuelle bestemmelsene som saksforholdet bygger på, og det er den også blitt kritisert for. Det er skrevet flere analyser i ettertid som i stor grad bygger på de samme konklusjonene. Jeg vil her ta for meg noen av artiklene og sammenligne deres kommentarer til dommen.

Golfinopoulos har i sin analyse av dommen,⁹¹ lagt til grunn Cassis-prinsippet, "the rule of reason", og anser Domstolen for å utvide begrepet "tvingende samfunnshensyn" til også å omfatte uttrykkelig diskriminerende miljøverntiltak. Det er igjen en videreutvikling av Flaskepant-dommen, der miljøverntiltak for første gang ble ansett å være et "tvingende hensyn". Golfinopoulos vurderer dommen dit hen at Domstolen nå anser visse former for miljøbeskyttelse som et større gode enn det selve den frie handelen utgjør. Denne oppfatningen er imidlertid ikke helt i tråd med hva Thieme og Rudolf kommer frem til i sin analyse.⁹² Tvert i mot anser de ikke Domstolens avgjørelse å være en utvidelse av "the rule of reason"-prinsippet. Dersom Domstolen hadde utvidet denne grensen ville det i praksis betydd en utvidelse av art. 30, som videre ville åpnet døren for andre diskriminerende tiltak som kan hindre handelen. Det mener Thieme og

---

⁹¹ Golfinopoulos, Christos: Legality of National Measures to Promote the Procurement of Energy from Renewable Sources, Public Procurement Law Review 2002 s. NA11.

⁹² Thieme/Rudolf, s. 230.

Rudolf at Domstolen helst ville unngå. De legger derfor til grunn en begrenset rekkevidde av dommen. Beskyttelse av miljøet kan bare bli rettfærdiggjort som diskriminerende der det foreligger en særegenhet ved tiltaket. I denne dommen er særegenhetene elektrisitetsmarkedet og vanskeligheten med å bestemme dens opprinnelse, samt det faktum at dette markedet ennå ikke er fullt harmonisert.

Armenteros og Lefevre⁹³ har i sin analyse lagt vekt på hvor viktig denne avgjørelsen er for rettsutviklingen på miljøområdet. De finner imidlertid dommen forbausende kort til å behandle et så viktig spørsmål og finner den også relativt ambisiøs i sin argumentasjon. Også her kritiseres Domstolen for å ha unngått å behandle og svare på nøkkel-spørsmål stilt av generaladvokaten. Kuhn påpeker det samme i sin artikkel.⁹⁴ Han legger også til grunn særegenhetene ved saken som Domstolen uttrykkelig trekker frem i premiss 72. I følge Kuhn sitt synspunkt kan denne dommen bli rettfærdiggjort under begrepet ”tvingende samfunnshensyn” til tross for at det dreier seg om en viss form for diskriminering. Han legger imidlertid vekt på at Domstolen fortsatt ikke formelt har gått bort fra det tidligere generelle prinsippet. Spørsmålet om hvorvidt denne avgjørelsen faktisk utvider rammene for art. 30, eller om det bare er forskjellene mellom art. 30 og ”the rule of reason” som viskes ut lar han imidlertid stå åpent. Her kan man antyde en kritikk som går i samme retning som Armenteros og Lefevre om Domstolens unnlattelse av å klargjøre grenser.

Bronckers m.fl. kritiserer til en viss grad Domstolens avgjørelse i sin artikkel⁹⁵ I likhet med de foregående artikkelforfatterne er også disse skuffet over at Domstolen har unngått å svare på de vanskelige spørsmålene. De anser imidlertid resultatet og noen av Domstolens drøftelser som meget velkomme på grunn av sin økovenlige karakter, og anser derfor dommen som en milepæl. I følge Bronckers m.fl. har Domstolen med

---

⁹³ Armenteros, Mercedes Fernández, Oeko-Institut, Darmstadt and Lefevre, Jürgen: „Preussenelektra Aktiengesellschaft v. Schleswig Aktiengesellschaft“, Programme Director, Climate Change and Energy, FIELD, London. Blackwell Publishers Ltd. 2001.

⁹⁴ Kuhn, Tilman: “Implication of the Preussen Elektra judgement of the European Court of Justice on the Community Rules on State Aid and the Free Movement of Goods”, Legal Issues of Economic Integration 28(3) 2001, s. 372.

⁹⁵ Bronckers, Marco and van der Vlies, Rosalinde: “Tensions between EU principles and national Renewable Energy initiatives”, Analysis section: 2001 E.C.L.R. s. 467.

Preussen Elektra-dommen for første gang etablert, implisitt men likevel sikkert, en forbindelse mellom internasjonale avtaler inngått av EU der målet er å redusere drivhusgassene, og nasjonale tiltak der målet er å fremme fornybare energiresurser. Dette anses som positivt ut fra et miljøperspektiv. De anerkjenner også dommen ut fra et politisk perspektiv, spesielt ettersom flere av partene som har signert Kyoto-avtalen ikke synes å oppfylle det ansvaret de har påtatt seg.⁹⁶

Bronckers m.fl. sin tolkning av Domstolens avgjørelse går i samme retning som Thieme og Rudolf sin analyse. De vurderer også Domstolens avgjørelse som en dom med begrenset rekkevidde. Ettersom Domstolen ikke uttrykkelig har rettferdiggjort det diskriminerende aspektet ved den miljøvennlige restriksjonen på den frie flyten av varer, anser de det domstolsskaptet unntaket som kun å gjelde for den elektriske sektoren.⁹⁷

Proporsjonalitetsprinsippet i dommen har også vært gjenstand for diskusjon i ettertid. Kuhn kritiserer til en viss grad at proporsjonalitetsprinsippet ikke er et diskusjonstema i dommen. Generaladvokaten har riktignok påpekt at tiltaket er forenlig med målet, men Kuhn understreker likevel usikkerheten rundt det resultatet dommen bygger på. Enten ble Stromeinspeisungsgesetz rettferdiggjort av miljømessige grunner fordi den ble ansett for å være proporsjonal med målet, til tross for sin diskriminerende natur. Eller så har Domstolen etablert en ny utvikling på miljøområdet, ved å innskrenke anvendelsesområdet for art. 28.⁹⁸ På bakgrunn av Generaladvokaten sine uttalelser, ser det likevel ut som om Kuhn faller ned på at dommen ikke stadfester en slik innskrenkning av bestemmelsen, men er rettferdiggjort av miljømessige grunner.

Bronckers m.fl. setter også spørsmålstegn ved proporsjonaliteten mellom mål og middel i tiltaket. De mener riktignok at noen former for diskriminering i nasjonale tiltak for fremme av fornybare energikilder er uunngåelig. Men på bakgrunn av at ikke-diskrimineringsprinsippet er av en slik fundamental karakter i EU, mener de også at enhver mulig diskriminering bør bli målt opp mot proporsjonalitetsprinsippet.

---

⁹⁶ Se s. 466 i analysen.

⁹⁷ Se s. 467 i analysen.

⁹⁸ Jf. premiss 72 i Preussen Elektra-dommen.

Proporsjonaliteten av et diskriminerende økovennlige tiltak må derfor få en grundig vurdering, spesielt ettersom andre medlemsstater, som Belgia og Danmark, har funnet måter å oppmuntre til fornybar energibruk på en ikke-diskriminerende basis.⁹⁹ De utdyper ikke dette tema videre, men det kommer klart frem at forfatterne av artikkelen er skeptisk til Domstolens fremgangsmåte.

Analysene er derfor ikke helt samstemte i sine konklusjoner om hvorvidt Domstolen har kommet frem til et riktig resultat. Det synes som om Armenteros og Lefevre deler skepsisen til Bronckers. De setter spørsmålstegn ved rekkevidden av dommen på bakgrunn av argumentasjonen til dommerne. Kuhn påpeker imidlertid at det er usikkerhet rundt Domstolens argumentasjon, men at resultatet Domstolen har kommet til er korrekt.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Se s. 467 i analysen.

¹⁰⁰ Kuhn, s. 374.

6 Senere rettspraksis

6.1 DaimlerChrysler AG v. Land Baden-Württemberg¹⁰¹

Denne dommen ble avsagt etter Preussen Elektra-dommen, og behandler noen av de samme spørsmålene som ble tatt opp der. Selv om saksforholdet er noe forskjellig, er det likevel interessant å se i hvilken grad miljøspørsmålet også her får stor gjennomslagskraft i forhold til handelsprinsippet om forbud mot kvantitative restriksjoner i EF-traktaten.

Dommen omhandler en tvist mellom DaimlerChrysler og Land Baden-Württemberg angående lovligheten av en beslutning utstedt av den tyske regjering og Miljø- og Trafikkdepartementet. Beslutningen pålegger visse former for overvåkningskrevende avfall å bli overlevert til et godkjent organ. Denne beslutningen bygger imidlertid på Rådets forordning¹⁰² om overvåkning av og kontroll med overføring av avfall innenfor, til og fra Fellesskapet. Denne forordningen bygger på Rådets direktiv¹⁰³ som har som formål å samkjøre de nasjonale lovgivninger om fjerning av avfall. DaimlerChrysler la ned påstand om annullering av departementets beslutning. De gjorde gjeldende at bestemmelsen, som påla dem å levere avfallet sitt til et spesialforbrenningsanlegg i Hamburg, ville medføre et tap for selskapet på 2.2 mill. DEM. Tapet ville være en konsekvens av at selskapet ble hindret i å forbrenne det billigere i utlandet, for eksempel i Belgia. DaimlerChrysler la derfor til grunn at departementets beslutning utgjorde en kvantitativ utførselsrestriksjon i strid med EF-traktatens art. 29, samt at den også var i strid med direktivet og forordningens bestemmelser.

I motsetning til Preussen Elektra-dommen befinner vi oss her på et harmonisert område av EU-retten. Fordi det ligger en forordning til grunn for avgjørelsen i denne saken, blir

---

¹⁰¹ Sak C-324/99, 2001.

¹⁰² Nr. 259/93, 01.02.93.

¹⁰³ 75/442/EØF 15.07.75, endret ved Rådets direktiv 91/156/EØF, 18.03.91.

det derfor en noe annen drøftelse fra Domstolens side. Felles er likevel miljøhensynet, som blir avgjørende for resultatet i begge dommene.

Domstolen tar for seg tre prejudisielle spørsmål. Jeg velger å konsentrere meg om det første, som omhandler problemstillingen i denne oppgaven. Spørsmålet går på hvorvidt et generelt utførselsforbud for særlig overvåkningskrevende avfall er forenlig med forbudet mot kvantitative handelshindringer mellom medlemsstatene. I denne dommen er det riktignok art. 29 om forbud mot eksportrestriksjoner som er oppe til diskusjon. Fordi bestemmelsen ellers tilsvarende innholdet i art. 28, og har blitt tolket likt av Domstolen, anser jeg likevel dommen for relevant.

Domstolen legger tidlig til grunn at den tyske departementsbeslutningen ble vedtatt med hjemmel i forordningens art. 4 (3) a), der medlemsstatene på visse betingelser kan innføre tiltak som begrenser overføringer av avfall mellom medlemsstatene. Retten reiser heller ikke tvil om gyldigheten av denne forordningen. Den inneholder imidlertid uttrykket *”i overensstemmelse med EF-traktaten”*, og det er denne setningen Domstolen drøfter i vurderingen av lovligheten av handelsrestriksjonen. Vil det være i overensstemmelse med bestemmelsene i art. 28-30 å innføre en plikt til å levere avfallet til et bestemt selskap innen medlemsstaten? Dette ligner et av kjernespørsmålene i Preussen Elektra-dommen, og man kan derfor trekke noen paralleller.

Dommen diskuterer i svært liten grad de faktiske restriksjonene som oppstår på bakgrunn av den tyske bestemmelsen. Dette kan kanskje virke rart ettersom prinsippet om den frie handel er såpass grunnleggende i EU- retten. Men på den annen side bruker han stor plass på å vurdere hvorvidt tiltakets forholdmessighet, og ut fra argumentasjonen hans kan det synes som om det er liten tvil rundt det resultatet han kommer til. Etter min mening legger han stor vekt på innholdet i både direktivet og forordningen. Art 5 (2) i direktivet er spesielt interessant på grunn av sin ordlyd. *”Nettet (av fjerningsfasiliteter) skal muliggjøre fjerning av avfall (...) under anvendelse av de mest hensiktsmessige metoder og teknologier for å sikre et høyt beskyttelsesnivå for miljøet og folkehelsen”*. Det kan synes som om direktivet her trekker inn innholdet i art. 30 om vern av menneskers helse, til tross for at farlig avfall ikke nødvendigvis innebærer en akutt helsefare, som i utgangspunktet er et vilkår i art. 30. Her kan man sammenligne med Preussen Elektra-dommen som også trekker frem innholdet i art. 30 i

sin avgjørelse, og det kan stilles spørsmål ved hvorvidt Domstolen igjen er med på å viske ut skillet mellom de lovfestede og ulovfestede unntakene til forbudet mot handelsrestriksjoner.

Domstolen synes også å legge stor vekt på hensynet bak forordningen. *"Alle betingelser og prosedyrer er blitt fastsatt med henblikk på å sikre at miljøet skal beskyttes, samt av hensynet til prinsippene om nærhet, prioritering av nyttiggjøring og tilstrekkelig egenkapasitet på fellesskapsplan og på nasjonalt plan, som hører under miljøpolitikken"*.¹⁰⁴ En forskjell fra Preussen Elektra-dommen, er at dommerne her ikke sier i klartekst at de legger vekt på integrasjonsprinsippet. Dette kommer eksplisitt til uttrykk i Preussen Elektra-dommen. Likevel får Domstolen understreket hvor viktig miljøpolitikken har vært for utarbeidelsen av direktivet, og integrasjonsprinsippet i miljørettslig forstand blir derfor implisitt lagt vekt på. Grunnen til at Domstolen ikke nevner integrasjonsprinsippet er etter min mening fordi det ligger et direktiv til grunn for avgjørelsen. Det er ikke tilfellet for Domstolen i Preussen Elektra-dommen.

I likhet med Preussen Elektra-dommen, trekker dommerne også frem internasjonale konvensjoner og Fellesskapets forpliktelser til å oppfylle avtaler med andre stater. I Preussen Elektra-dommen blir det først og fremst henvist til mer generelle internasjonale avtaler som har som formål å beskytte klima og miljøet. Men disse blir til gjengjeld tillagt stor vekt. I DaimlerChrysler-dommen viser dommerne til en internasjonal konvensjon som i større grad regulerer selve konflikten mellom partene. Konvensjonen om "Kontroll med grenseoverskridende overførsel av farlig avfall og fjerning av dette",¹⁰⁵ må derfor kunne tillegges mer vekt enn Domstolen gjør i Preussen Elektra-dommen. Avtalen må anses som et tungtveiende støtteargument for Domstolen i sin argumentasjon. Denne konvensjonen er mer detaljert enn avtalene det henvises til i Preussen Elektra-dommen, og Domstolen blir derfor også mer bundet.

Det synes likevel som om det er selve forordningen som blir avgjørende for Domstolens konklusjon, til tross for ordlyden i forordningens art. 4 (3) a) litra i): *"i overensstemmelse med EF-traktaten"*. Valget av dette uttrykket tyder på at

---

¹⁰⁴ Se premiss 41.

¹⁰⁵ Undertegnet i Basel, 22.03.89, godkjent ved Rådets avgjørelse 93/98/EØF, 01.02.93.

fellesskapslovgiver vil gi uttrykk for sin vilje til å fremme beskyttelsen av miljøet.¹⁰⁶ Han anser dermed tiltak som er i overensstemmelse med forordningen å være et ”tvingende samfunnshensyn”¹⁰⁷ som går foran prinsippet om fri varebevegelse. Implisitt i dette ligger likevel begrensningen i art. 176, og medlemsstatenes anledning til å vedta strengere beskyttelsestiltak enn det Fellesskapet vedtar. Der overførsel av avfall ikke uttrykkelig er omhandlet i de forskrifter som er vedtatt på området, kan medlemslandenes egne regler ikke komme i konflikt med resten av bestemmelsene i EF-traktaten, herunder prinsippet om fri flyt av varer.

Ved å legge vekt på bakgrunnen for vedtagelsen, forordningens karakter, mål og innhold, levner dommerne liten tvil om at bestemmelsen inneholder harmoniserende bestemmelser på fellesskapsplan for overførsel av avfall, på bakgrunn av å beskytte miljøet.¹⁰⁸ Dommernes konklusjonen blir derfor at konflikten må bedømmes i henhold til forordningens bestemmelse og ikke på grunnlag av EF-traktatens artikkel 28-30.¹⁰⁹ Derfor vil også selskapets forpliktelse til å levere spesielt avfall til forbrenningsanlegget i Hamburg, ikke være i strid med EF-traktatens regler om forbud mot kvantitative restriksjoner. Dette til tross for at tiltaket er direkte diskriminerende. Domstolen var heller ikke i tvil om at det tyske tiltaket var i overensstemmelse med denne forordningen, og DaimlerChrysler tapte derfor saken.

6.2 Forslag til avgjørelse fra generaladvokaten

Etter Preussen Elektra-dommen har det kommet inn en stevning til Domstolen fra Kommisjonen mot Danmark, som til en viss grad omhandler de samme problemstillingene man finner i Preussen Elektra-dommen. Her ble det imidlertid kun avsagt en kjennelse fordi stevningen ble trukket tilbake. Domstolen har derfor ikke uttalt seg i saken, og generaladvokaten sin uttalelse får en begrenset rettskildeverdi. Jeg velger likevel å nevne et par av punktene i uttalelsen.

---

¹⁰⁶ Jf. generaladvokat Léger sitt forslag til avgjørelse, 20.09.01, pkt. 50.

¹⁰⁷ Jf. Cassis- og Flaskepant- dommene.

¹⁰⁸ Se premiss 42.

¹⁰⁹ Se premiss 43.

I tillegg til ovennevnte sak foreligger det også en anmodning om en prejudisiell avgjørelse fra Københavns byrett.¹¹⁰ Saksforholdet er imidlertid likt, og også her ble anmodningen trukket tilbake. Derfor velger jeg å ikke gå nærmere inn på denne uttalelsen.

6.2.1 Kommisjonen for Det Europeiske Fellesskap mot Kongeriket Danmark¹¹¹

Ved stevning innlevert 1.juli 1999, anmodet Kommisjonen Domstolen om å fastslå at Danmark hadde tilsidesatt noen av de forpliktelsene som påhvilde dem etter fellesskapsretten. Bakgrunnen var en dansk lov som bl.a. forbød import av øl og kullsyreholdige drikker i metallemballasje. Danmark ble derfor beskyldt for å ha tilsidesatt direktiv 94/62/EF¹¹² og art. 28 og 30 i EF-traktaten, fordi landet opprettholdt bestemmelser som til dels fastsatte at øl og brus kun måtte selges i returemballasje, og dels at disse drikkevarer ikke måtte importeres i metallemballasje. Danmark hadde innført denne loven for å beskytte miljøet. Saksforholdet minner mye om Cassis-dommen, men skiller seg ut ved at det her ligger til grunn et direktiv som Kommisjonen mente direktivet forhindret Danmark i å innføre en slik nasjonal bestemmelse. Danmark anførte imidlertid at direktivet ikke forutsatte en totalharmonisering fordi det var altfor vagt og upresist, og at de derfor kunne innføre en bestemmelse som medførte en begrenset handelshindring, som ble rettfærdiggjort av miljøbeskyttelseshensynet.

Generaladvokaten var imidlertid ikke enig med Danmark. Han trakk riktignok frem Domstolens anerkjennelse av miljøbeskyttelse som et tvingende samfunnshensyn,¹¹³ men anså likevel den danske loven for å være i strid med direktivet. Generaladvokaten fant heller ikke at tiltaket var proporsjonalt med målet,¹¹⁴ til tross for at danske myndigheter hadde utarbeidet en livssyklusvurdering. Dette er en metode for å vurdere dels det vesentligste forbruket av råvarer og energi, dels påvirkning av miljøet, og som vurderer miljøbelastningen som større for emballasje av stål og aluminium og engangsflasker av glass og plast. Han var enig i at medlemsstatene burde treffe foranstaltninger for å begrense drivhuseffekten, men mente det danske forbudet, i den

---

¹¹⁰ Fremsatt 13.09.01, sak C-233/99.

¹¹¹ Fremsatt 13.09.01, sak C-246/99.

¹¹² Europaparlamentet og Rådets direktiv av 20.12.94 om emballasje og emballasjeavfall.

¹¹³ Se forslaget pkt. 42.

¹¹⁴ Se forslaget pkt. 37.

grad det hindret handelen med varer, ble urimelig vidtgående i forhold til det mål som søktes oppnådd.¹¹⁵

På bakgrunn av denne uttalelsen, ser det ut som om miljøhensynet fortsatt blir ansett for å kunne utgjøre en potensiell hindring på den frie handelen, men tiltaket blir i større grad vurdert opp mot målet. Til tross for at man ikke vet hva Danmark ville oppnå miljømessig med forbudet, kan det se ut som om generaladvokaten legger til grunn et strengere proporsjonalitetsprinsipp mellom tiltak og mål enn Domstolen gjorde i Preussen Elektra-dommen.

---

¹¹⁵ Se forslaget pkt. 49.

7 Konklusjon

Preussen Elektra-dommen er på mange måter banebrytende. Den skiller seg fra andre dommer på området, fordi den tar utgangspunkt i et uharmonisert område av EU-retten, og viderefortolker tidligere avgjørelser og retningslinjer. Aher-Waggon- og DaimlerChrysler-dommene er også interessante i den forstand at de viser hvilken gjennomslagskraft miljøhensynet har fått de senere årene. Resultatene her var imidlertid ikke like overraskende fordi de bygget på fellesskapsrettslige bestemmelser som direkte regulerte området som Domstolen skulle vurdere. Dommene er likevel med på å underbygge de samme retningslinjene som Preussen Elektra-dommen bygger på. Det er nok derfor liten tvil om at miljøspørsmålet er i stadig utvikling, og at Domstolen er en viktig faktor for å videreføre beskyttelsen av miljøet innen Unionen.

Spørsmålet blir imidlertid hvor langt medlemsstatene kan gå ved å bruke intern lovgivning for å beskytte miljøet på de uharmoniserte områdene i EU- retten, etter Preussen Elektra-dommen. Det må også vurderes hvilke miljøområder som eventuelt legitimerer et brudd på art. 28. Er det bare klimaendringene som kan bekjempes med slike midler, eller vil også andre miljøskader kunne føre til at et brudd på art. 28 likevel vil være forenelig med EF-traktaten?

Flere har i ettertid kritisert dommen på grunn av dens mangelfulle klargjøring av viktige skiller i bestemmelsene om handelsrestriksjoner. Jeg kan i stor grad føye meg til denne kritikken, og er derfor enig i at dommen bør få en begrenset rekkevidde. Likevel mener jeg den er viktig i den forstand at dommen tar et oppgjør med prinsipper som i utgangspunktet er ukrenkelige. Domstolen viser på denne måten hvilken dynamisk organisasjon EU er, som er i stand til å forandre seg i takt med utviklingen. EF-domstolen viser hvor alvorlig den tar miljøspørsmålet, og hvor langt den er villig til å gå, til tross for vanskeligheten med å rettferdiggjøre resultatet overfor eksisterende regler, herunder art. 28

Miljøspørsmålet i EU-retten stiller imidlertid i en egen kategori ved at resultatet av en miljøpolitikk ofte ikke viser seg før flere av landene jobber sammen mot samme mål. Dette vanskeliggjøres der beskyttelsen av miljøet går utover en eventuell fortjeneste. Fordi økonomi og miljøvern ofte står i et motsetningsforhold, er det nødvendig med bestemmelser på fellesskapsnivå, og også en viss grad av forfordeling til fordel for miljøverntiltak. Det synes som om dette også er en del av tanken bak avgjørelsen i Preussen Elektra-dommen, og jeg kan i stor grad slutte meg til denne løsningen.

På den annen side kan det være uheldig at Domstolen bryter med et så grunnleggende prinsipp som art. 28 representerer, uten å ha noen harmoniserende bestemmelse å vise til. Spesielt fordi Domstolen ikke klargjør hvorfor den avviker fra tidligere avgjørelser og derfor lar rettsområdet forbli uklart. Dommen kan føre til usikkerhet på nasjonalt nivå ved innføring av nye miljøverntiltak, som igjen kan virke mot sin hensikt. Dersom Domstolen begynner å fravike de grunnleggende bestemmelsene kan det også føre til en oppmykning av andre prinsipper i EF-traktaten, som i utgangspunktet skal respekteres ved utforming av nye regler.

Derfor er det nok riktig ikke å gi Preussen Elektra-dommen for stor rekkevidde, men begrense den til å gjelde på saksområder som omhandler bruk av fornybare energikilder innen elektrisitetssektoren. Særegenhetene ved elektrisitetsmarkedet blir understreket, og på bakgrunn av dommens karakter er det derfor tvilsomt om resultatet kan føre til en generell innskrenkning av art. 28, eventuell utvidelse av art. 30. Dommen må imidlertid kunne sies å være en videreføring av de ulovfestede unntakene det ble åpnet for med Cassis-dommen. Domstolen har ikke før Preussen Elektra-dommen gitt uttrykk for at den godtar et ulovfestet unntak til art. 28, med en type indirekte diskriminering som ligger i gråsonen til direkte diskriminering, der dette ikke direkte er regulert gjennom EU- retten i form av en forordning eller direktiv.

Preussen Elektra-dommen kan derfor representere en ny og viktig retningslinje for nasjonale miljøverntiltak som befinner seg på det uharmoniserte området i EU-retten, til tross for at Domstolen ikke være med å fastsette klare skiller. Etter min mening er det fordi Domstolen ikke ønsker å gi indikasjoner på hvordan en rettsregel skal legges til grunn, da Domstolens oppgave først og fremst er å vurdere det aktuelle saksforholdet.

Dommen kan imidlertid likevel ses på som en oppfordring til å vedta flere harmoniserende bestemmelser på miljøvernområdet, så man i fremtiden kan unngå slike konflikter. Aher-Waggon- og DaimlerChrysler-dommene er gode eksempler på at der det ligger et direktiv til grunn for avgjørelsen med mål om å beskytte miljøet, vil Domstolen lettere kunne godta handelshindringer. Jeg mener at Domstolens argumentasjon i disse sakene i større grad kan rettferdiggjøres enn drøftelsen i Preussen Elektra-dommen, og uttalelsene vil derfor også ha større rettskildeverdi.

Miljøretten er imidlertid en politisk dragkamp innen EU, og det kan derfor by på problemer å innføre harmoniserende bestemmelser på alle miljøområdene. Vern av miljøet er et felles mål, men for noen medlemsstater kan dette være vanskeligere å oppfylle enn for andre. Spesielt for de gamle østblokk-landene, som nå etter alt og dømme blir en del av EU i 2004, kan miljøpolitikken bli vanskelig å gjennomføre. Disse landene stiller økonomisk sett svakere, og miljøpolitikk vil neppe komme i første rekke når landene skal tilpasse seg Fellesskapet.

Det er til slutt interessant å se om Preussen Elektra-dommen har blitt tillagt vekt ved senere avgjørelser. Ved gjennomgang av relevante dommer og forslag til avgjørelser avsagt etter denne dommen, kan jeg imidlertid ikke se at det er henvist til uttalelser i Preussen Elektra-dommen. Det kan tyde på at Domstolen selv anser uttalelsene i dommen for vage, og velger derfor å ikke tillegge dem vekt. Det må imidlertid tas høyde for at Domstolen har begrenset dommens rekkevidde til området for energi og fornybare energikilder, og at grunnen er at tilsvarende saker ikke senere har vært oppe til behandling.

8 Litteraturliste

Bøker

Bugge, Hans Christian: Miljørettens rammer i EU og EØS- En innføring. I: Basse, Ellen Margrethe: Miljørettens grundspørsmål, Århus 1994, s.207-251.

GEC Gads Forlag. ISBN 87-12-02730-8

Gulman, Claus og Hagel-Sørensen, Karsten: EU-ret, 3.utg. København 1995, Jurist og Økonomforbundets Forlag. ISBN 87-574-1897-7

Jans, Jan H: European Environmental Law, 2.utg. Groningen 2000, Europa Law Publishing. ISBN 90-76871-01-9

Krämer, Ludwig: Casebook on EU environmental law, Oxford-Portland Oregon 2002, Hart Publishing. ISBN 1-84113-172-5

Krämer, Ludwig: Focus on European Environmental Law, 2.utg, London 1997, Sweet & Maxwell. ISBN 0-421-60140-X

Pagh, Peter: EU Miljøret, København 1996, Christian Ejlers' Forlag. ISBN 87-7241-761-7

Scott, Joanne: EC Environmental Law, New York 1998, European Law Series. ISBN 0-582-29190-9

Ulfstein, Geir, Bugge, Hans Christian, Fauchald, Ole Kristian, Sand, Inger Johanne:
Folkerettslige rammer for norsk miljøpolitikk, Oslo 2000, Makt- og
demokratiutredningen 1998-2003 (Rapportserien Nr. 18, okt. 2000)
ISBN 82-92028-19-6

Wegener, Morten: Juridisk metode, 3.rev.utg. Kjøbenhavn 2000, Jurist- og
Økonomforbundets Forlag. ISBN: 87-574-6761-5

Artikler

Czakainski, Martin: Energipolitikk i Tyskland- spesielt med hensyn til gassmarkedet,
1998, Europaprogrammet. <http://europaprogrammet.no>

Det europeiske miljøbyrået: Energi og miljø i Den europeiske union, København 2002,
<http://www.eea.eu.int> ISBN 92-9167-429-X

Golfiopoulou, Christos: Legality of National Measures to Promote the Procurement of
Energy from Renewable Sources. European Court of Justice, Judgement of March 13,
2001, Case C-379/98, Preussen Elektra AG v. Schleswig AG, not yet reported. I: Public
Procurement Law Review 2002, s. NA8-NA11

Fernández Armentós, Mercedes, and Lefevre, Jürgen: ECJ 13 March 2001, Case C-
379/98, Preussen Elektra Aktiengesellschaft v. Schleswig Aktiengesellschaft. I: Review
of European Community & International Environmental Law 2001, s. 344-347

Kuhn, Tilman: Implication of the Preussen Elektra Judgement of the European Court of
Justice on the Community Rules on State Aid and the Free Movement of Goods. I:
Legal Issues of Economic Integration 2001, s. 361-376

Thieme, Dominik and Rudolf, Beate: Preussen Elektra AG v. Schleswig AG. Case
C-379/98. I: American Journal of International Law 2002, Volume 96, Issue 1 s. 225-
230

Bronckers, Marco and Van der Vlies, Rosalinde: The European Court's Preussen Elektra Judgement. Tensions between EU Principles and National Renewable Energy Initiatives. I: European Competition Law Review 2001, Analyse section, s. 458-468

Lovgivning

Traktat om Det europeiske fellesskap (EF-traktaten)

Amsterdam-traktaten. Docnum: 11997D/TXT-197/TXT

Rådets forordning nr. 259/93, 01.02.1993, om overvåkning av og kontroll med overføring av avfall innenfor, til og fra Fellesskapet

Europaparlamentet og Rådets direktiv 2001/77/EF, 27.09.2001 om fremme av elektrisitet produsert fra vedvarende energikilder innenfor det indre marked for elektrisitet. Docnum: 32001L-301L0077

Europaparlamentet og Rådets direktiv 96/92/EF, 19.12.1996 om felles regler for det indre marked for elektrisitet. Docnum: 396L0092

Rådsdirektiv 75/439/EØF, 16.06.1975 om håndtering av spillolje. Docnum: 375L0439

Rådsdirektiv 80/51/EØF 1979, endret ved direktiv 83/206/EØF, 1983, om begrensning av støy fra subsoniske luftfartøy

Rådsdirektiv 75/442/EØF 15.07.75, endret ved Rådets direktiv 91/156/EØF, 18.03.91 om samkjøring av de nasjonale lovgivninger om fjerning av avfall

Europaparlamentet og Rådets direktiv 94/62/EF, 20.12.94 om emballasje og emballasjeavfall

Europaparlaments- og rådsvedtak 646/2000/EF, 28.02.2000 om vedtakelse av et flerårig program for å fremme fornybare energikilder i Fellesskapet (ALTNER-programmet).

Docnum: 300D0646

Rådets resolusjon 98/C 198/01, 08.06.1998 om fornybare energikilder.

Docnum: 31998Y0624(01)-398Y0624(01)

Forslag til Europaparlamentet og Rådets direktiv 2000/C 311 E/22, fremsatt 31.05.2000, om fremme av elektrisitet fra fornybare energikilder innenfor det indre marked for elektrisitet.

Internasjonale miljøkonvensjoner

De Forente Nasjoners Rammekonvensjon om klimaendringer, 09.05.1992. Docnum: 21994A0207(02)-294A0207(02)

Kyoto protokollen til De Forente Nasjoners Rammekonvensjon om klimaendringer, 11.12.1997, Docnum: 22002A0515(01)-202A0515(01)

Konvensjonen om kontroll med grenseoverskridende overførsel av farlig avfall og fjerning av dette. Undertegnet i Basel, 22.03.89, godkjent ved Rådets avgjørelse 93/98/EØF, 01.02.93

Domsregister (EF-domstolen)

Preussen Elektra AG v. Schleswag, sak C-379/98, 13.03.2001

Kommisjonen v. Tyskland, sak 58/89, 1991

Kommisjonen v. Tyskland, sak 361/88, 1991

Syndicat national m.fl. v. Inter-Huiles, sak 172/82, 1983

Kommisjonen v. Italia sak C-128/89, 1990

Procureur du Roi v. Benoit et Gustave Dassonville, Sak 8/74, 1974

Rewe-Zentral v. Bundesmonopoluer-Waltung für Branntwein, (kalt Cassis-dommen), sak 120/78, 1978

Kommisjonen mot Danmark Sak 302/86, 1988 (kalt Flaskepant-dommen)

Procureru de la République v. Associasion de défense des brûleurs d'huile usagées (ADBHU-dommen), sak 240/83, 1985

Aher-Waggon v. Tyskland, sak C-389/96, 1998

Kommisjonen v. Frankrike, sak 167/73, 1974

Campus Oil m.fl. v. Ministeren for industri og energi, sak 72/83, 1984

Kommisjonen v. Italia, sak 95/81, 1982

Du Pont de Nemours Italiana v. Unita Sanitaria Locale, Sak C-21/88, 1990

W.J.G. Bauhuis v. Nederland, sak 46/76, 1977

Kommisjonen mot Belgia, Sak C-2/90, 1992

DaimlerChrysler AG v. Land Baden-Württemberg, sak C-324/99, 2001

Kommisjonen for Det Europeiske Fellesskap mot Kongeriket Danmark, fremsatt 13.09.01, sak C-233/99

Påtalemyndigheten mot Tonny Haugstedt Hansen, fremsatt 13.09.2001, sak C-233/99

Forslag til avgjørelser fra generaladvokaten

Forslag til avgjørelse av generaladvokat Cosmas, sak C-389/96, fremsatt 15. jan.1998

Forslag til avgjørelse av generaladvokat Jacobs, sak C-379/98, fremsatt 26.okt. 2000

Forslag til avgjørelse av generaladvokat Léger, sak C-324/99, fremsatt 20. sept. 2001

Forslag til avgjørelse av generaladvokat Ruiz-Jarabo Colomer, sak C-246/99, fremsatt 13. sept. 2001

A

B